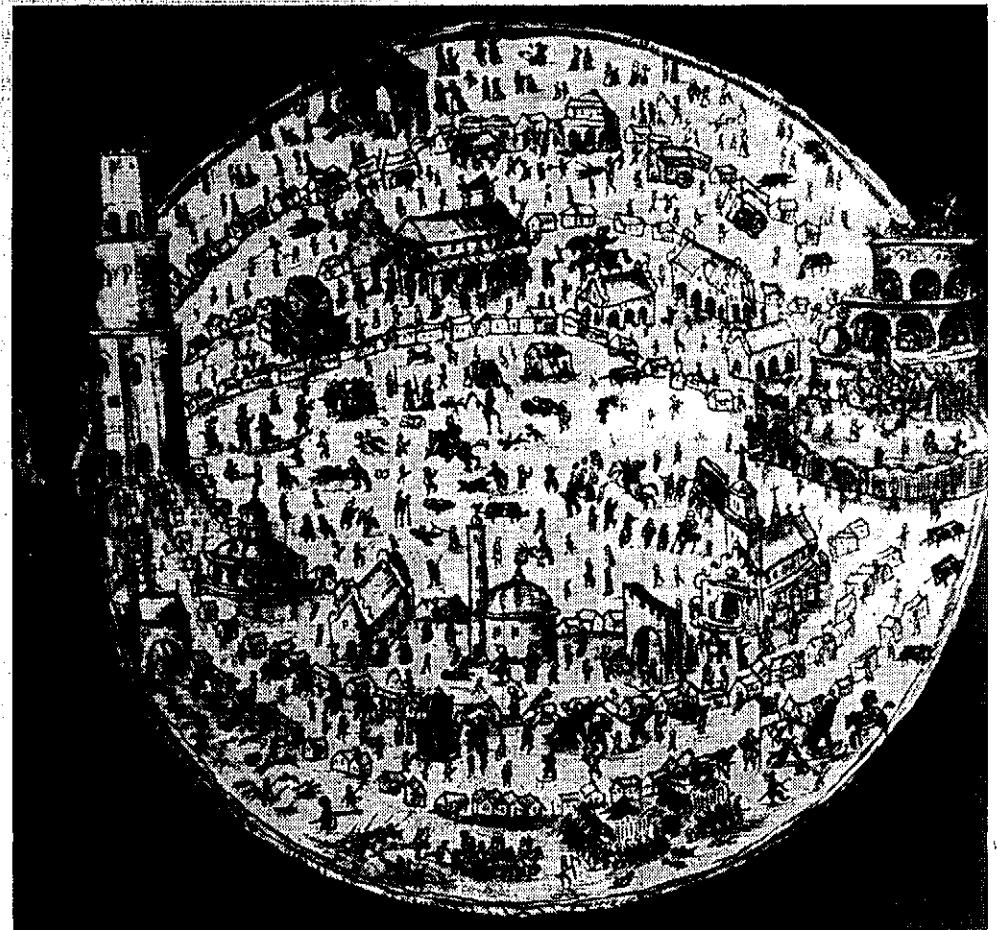

Jan Amos Komenský

KOMENSKÝ

A PŘEROV
1608 - 1618

JAN AMOS KOMENSKÝ
O SVÉM POBYTU V PŘEROVĚ

KOMENSKÝ A PREROV

JAN AMOS KOMENSKÝ
O SVÉM POBYTU V PŘEROVĚ

Z DÍLA KOMENSKÉHO VYBRAL
A KOMENTÁŘI DOPROVODIL
JIŘÍ LAPÁČEK

ÚVOD

V rozsáhlém díle Jana Amose Komenského se najde řada autobiografických poznámek a vyznání. Sestavit z nich základní životopisnou osu od vzpomínek na nejranější zážitky z dětství až po reflexe starořeckého věku se pokusil již na konci 19. století zakladatel komeniologie Ján Kvačala. Obdobně postupuje Amadeo Molnár v knize „Jan Amos Komenský o sobě“ z r. 1987.

Je možné na některých z takovýchto úryvků dokumentovat Komenského vztah k Přerovu? Je oprávněné tvrzení „Přerov — město Komenského“? Na to chceme odpovědět v předkládané publikaci. Na rozdíl od předchozích prací na toto téma uvádime znění, pokud je nám známo, všech míst v Komenského dílech, která o jeho pobytu v Přerově vypovídají nebo dokazují jeho poměr k městu.¹⁾ Zvolili jsme tento postup z několika důvodů. Předně nám šlo o názornost, i když jsme si vědomi, že to s sebou nese obtíže při četbě textu a jeho interpretaci. Proto jsou ukázky včleněny do souvislého komentáře. Dále je zde podán v poznámkovém aparátu přehled o dílech Komenského, v nichž se tyto pasáže vyskytují, i o jejich novodobém vydání v jazyce originálu i v případném českém překladu. Tyto informace umožní zájemci o hlubší studium snadnější orientaci. Konečně se pokoušíme ukázat postup práce při rekonstrukci určitého historického tématu. Jako taková přináší publikace shrnutí dosavadních znalostí, v tom i některá málo známá fakta, a po opětném studiu pramenů, které jsou nám k dispozici, opravuje řadu tvrzení z minulosti.

PŘEROV - SÍDLO JEDNOTY BRATRSKÉ - V DOBĚ PRÍCHODU KOMENSKÉHO

Pobyt J. A. Komenského v Přerově je třeba vidět na pozadí celkových poměrů, tak jak se vytvářely od konce 15. století v souvislosti s pronikáním jednoty bratrské do prostředí města. Zdá se, že na Moravě, kde na přelomu 16. a 17. století vykristalizovaly protiklady mezi společenským a kulturním modelem protestantsko-humanistickým, reprezentovaným reformovanými zeměmi francouzského jazyka a Spojeným Nizozemím, a modelem katolicko-humanistickým, pronikajícím k nám ze Španělska a Itálie stopy prvého modelu můžeme najít právě v bratrském Přerově, stojícím v opozici vůči katolické Olomouci.²⁾

Poměrně záhy, již na přelomu 15. a 16. století, máme opoziční postavení Přerova potvrzeno z pera k tomu v té době nanejvýše povolaného člověka, Heinricha Institorise, spoluautora knihy „Kladivo na čarodějnici“. Koncem 15. století byl vyslán jako inkvizitor do českých zemí, po seznámení se se situací vedl disputaci v Olomouci se starším (biskupem) jednoty bratrské Vavřincem Krasonickým, které se zúčastnil i tehdejší správce bratrského sboru v Přerově Tůma Přeloučský. Své poznatky shrnul Institoris ve dvou spiscích, vydaných vždy v jednom svazku dvakrát za sebou v Olomouci r. 1501 a 1502. Zamýšlel se mimo jiné nad rozšířeností náboženských poměrů a položil si otázku, kde je třeba hledat náboženská centra, zda v Praze, v Litomyšli, kterou mylně kladl na Moravu, a v Přerově nebo v Římě. V poměrech v Přerově a v Litomyšli viděl velké nebezpečí, protože tu ševci čtou tzv. knihu Kopyt, tj. cyklus Petra Chelčického „O šelmě a obrazu jejím“.³⁾ Tuto výraznou charakteristiku města si Přerov udržel po celé 16. století. V r. 1599 se Karel starší ze Žerotína v dopise Amandu Polanovi zmínil o tom, že jej jeho nepřátelé chtějí připravit o Přerov, zděděný po strýci, a město nazývají sídlem hereze.⁴⁾

Přerov je jedním z prvních míst, kde se na Moravě usazovali bratři; vhodné podmínky k tomu vytvořila husitská minulost města. Již za Ctibora Tovačovského, který měl přerovské panství v zástavě od r. 1465 do r. 1475, došlo k osazování tzv. Kopce, později Horního města, kde stával hrad, novými lidmi. Celý proces velkoryse dokončil jeho nástupce v r. 1475 Vilém z Pernštejna, od r. 1487 dědičný pán přerovského panství. Některé části pri-

vilegii, udělovaných novým osadníkům, které je osvobojují od městských úřadů a od vstupu do cechů a zbabují vojenských povinností, by dávaly tušit, že se ve větší míře jednalo o členy jednoty bratrské, snažící se i v městském prostředí řídit se svými původními zásadami prostoty.⁵⁾ O tom, že to přinášelo značné obtíže, svědčí situace, vzniklá při obdobném zakládání nové čtvrti při Litomyšli na hoře zvané Olivetská se silným podílem bratří po r. 1486. V odpověď na vyjádření bratra Matěje, prvého biskupa jednoty, že dává přednost venkovskému životu, prohlásil tamější mydlář Filip: „Nechť krávy mýdla jistí a také tam (tj. na venkově) bývají konšelé ustavování od pánu i rychtářové.“⁶⁾

Význam Přerova potvrzuje také skutečnost, že tu působil a zemřel r. 1484 Jan Chelčický, příbuzný Petra Chelčického a člen úzké rady, že v Přerově se již v době nejstarší konaly synody r. 1489, 1494 a 1498 a že r. 1500 zde byl pochován biskup Matěj Kunvaldský „v kosteliku na kopci znova vystaveném, v němž ještě žádný položen nebyl“.⁷⁾ Přerov byl záhy uznán jako jedno ze správních center jednoty a jako takový se stával z času na čas sídlem biskupa. Prvým v řadě byl Tůma Přeloučský (1499 — 1518), dále Martin Škoda (1529 — 1532), Jan Wolf (1533 — 1548), Matěj Červenka (1553 — 1569), Zachariáš Litomyšlský (1577 — 1590), Zachariáš Ariston (1598 — 1601) a naposledy Jan Lánecký od r. 1601, který poslední léta svého života strávil v Kralicích, kde také r. 1626 zemřel.

Některé okolnosti nasvědčují tomu, že díky počátečnímu působení Tůmy Přeloučského v přerovském sboru zde přetrával určitý konzervatismus, lpení na starých principech a opatrné přijímání nového. R. 1581 např. z okruhu lidí kolem olomouckého biskupa vzešly dohadové, zda nedošlo uvnitř jednoty k rozkladu, způsobenému různým pojedím večeře Páně. Za tři různá středska byly jmenovány Ivančice, kde se jednota působením Esroma Rüdingera sbližovala s kalvinismem, Mladá Boleslav a Přerov, který je prý z nich snad nejlepší.⁸⁾ Kladné hodnocení života bratří podal v rozhovoru s členem jednoty Jiřím Izraelem r. 1566 bývalý františkán a zpovědník polské královny, později stoupenc reformačního hnutí František Lismanin. Při vzpomínce na zastávku během jedné ze svých četných cest uvedl: „V Přerově seznámil sem se s Bratřími, náboženství i mnoho zpráv sem viděl, které se mi ve všem dobře líbily, a byl bych tam zůstal s nimi, kdybym byl jazyk uměl, ale sem neuměl.“⁹⁾

Po celé 16. století se v Přerově konaly důležité schůzky předních

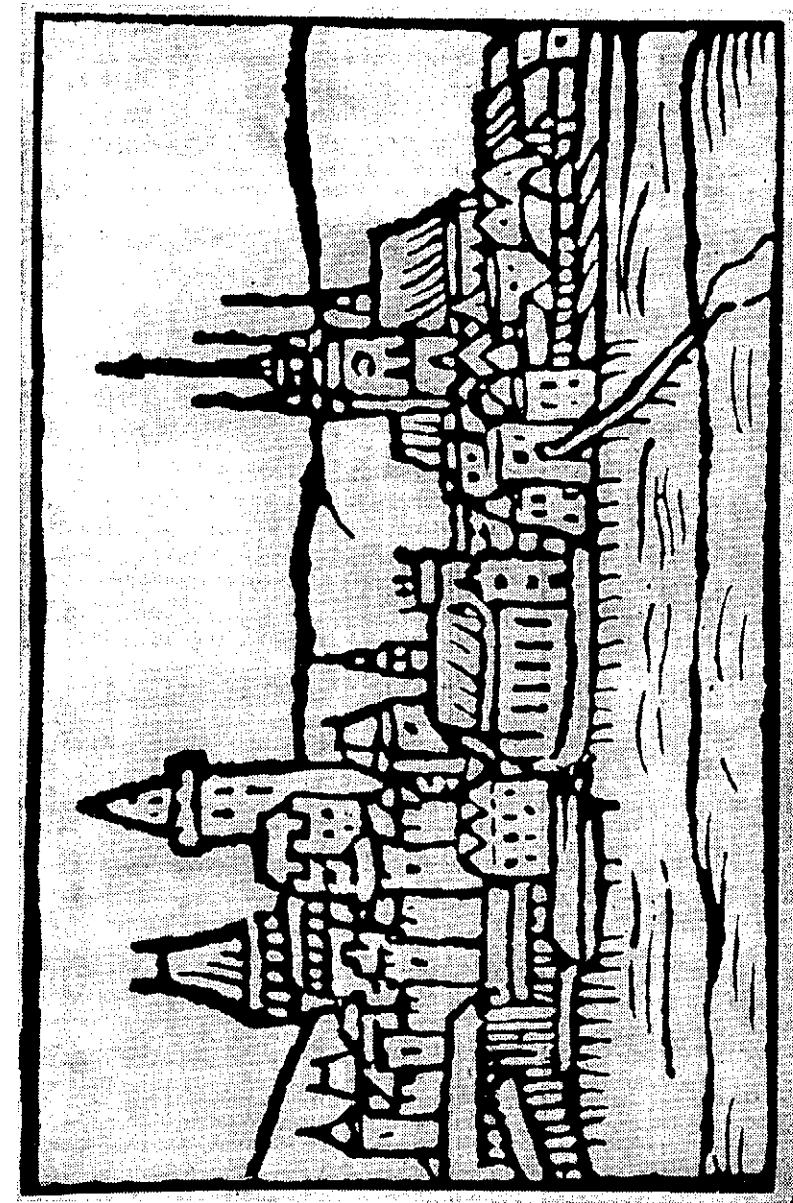
členů jednoty, a to díky výhodné poloze, všech jejích tří větví — české, moravské i polské. Město se stalo důležitým střediskem výchovy bratrských mládenců. O bohatství sboru svědčí nejen skutečnost, že např. kolem r. 1535 půjčili zdejší bratří majiteli panství Janu z Pernštejna 7 000 zl., ale i výstavný bratrský sbor (kostel) a dům, sloužící jako obydlí bratrských kněží i jako škola.¹⁰⁾

O podílu bratrského živlu na celkovém počtu obyvatel Přerova nelze říci něco určitějšího. Odhaduje se, že na začátku druhé poloviny 16. století žilo ve městě okolo 1100 až 1300 lidí, přitom odhadové podílu bratrského na celkovém počtu obyvatel v českých zemích se pohybují mezi 2 — 10 %.¹¹⁾ Soužití s většinou obyvatel, hlásících se od dob husitských k přijímání podoboží (utrakvismus), bylo v zásadě pokojné. Lze to doložit řadou odkazů, v nichž bylo pamatovalo na obě konfese. Např. r. 1578 Jiříček řezník odkázal 16 kop na opravy sboru a 16 kop na mosazný svícen do městského kostela.¹²⁾ V odkazu Martina Maršálka z r. 1605 je pamatovalo na kostel 10 kopami, na špitál, společný oběma vyznáním, 5 kopami, na bratrské kněží 10 kopami a na luterského kněze Jiřího Sartoria 5 kopami.¹³⁾ Véroučné dělítko procházelo i celými rodinami, zřejmě bez konfliktů. Martin Škoda, který zemřel r. 1574, odkázal část dědictví na opravu bratrského sboru, jeho bratr Jan Škoda r. 1612 věnoval peníze na kostel městský.¹⁴⁾ Spory však existovaly, víme o neshodách mezi rektorem městské školy a školou bratrskou z r. 1566 a 1570 i o sporu, který vyvolal farář Adolf ve věci pohřívání bratrských zemřelých na hřbitově u kostela sv. Michala v r. 1571.¹⁵⁾

K hospodářskému rozvoji města dal impuls již koncem 15. stol. Vilém z Pernštejna, jednající podle zásady, že bude-li prosperovat město, i jemu to přinese užitek. Snahou po hospodářské prosperitě ani tolerancí k poddaným jiného vyznání se jeho potomci neřídili. Poslední z pernštejnských majitelů, Jan, svou těžkou finanční situaci nakonec řešil rozprodejem majetku, r. 1596 došlo ke smlouvě o prodeji přerovského panství mezi ním a městem. Přestože snaha vymanit se z poddanství a získat statut královského města měla koncem 16. století obecnější ráz, nabízí se srovnání s Mladou Boleslaví, která se vykoupila r. 1595 a tamější sbor měl značný podíl na finančním krytí celé akce, která zároveň byla pobídkou k přijetí zásad společného soužití bratří s luterány.¹⁶⁾ V Přerově nemáme bližších zpráv o průběhu jednání, můžeme snad předpokládat, že proběhlo za souhlasu a spolupráce

obou vyznání, na rozdíl od Lipníka, kterému r. 1592 Petr Vok z Rožmberka nabídl odprodej panství, z čehož ale sešlo, protože „kostelní, jenž se farářem zpravovali, nechtěli podnoží zborníkům býti“.¹⁷⁾

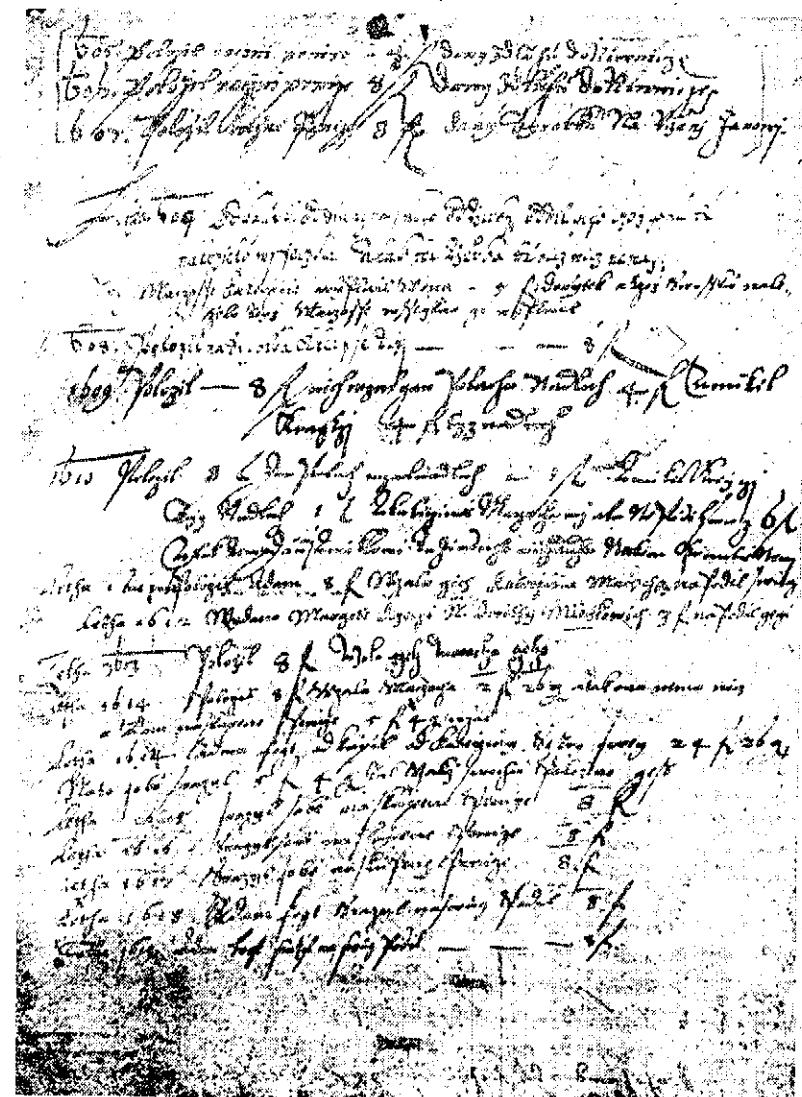
Na rozdíl od Mladé Boleslaví se však Přerov nemohl stát městem královským, proto byl nucen vybrat si svou vrchnost. Není jistě náhodou, že se jí stal Fridrich ze Žerotína, předák moravských bratrských pánů. Jeho nástupcem byl r. 1598 Karel starší ze Žerotína. O městu mluvil tento šlechtic, vzdělaný na zahraničních protestantských školách, jako o způsobilém a již dříve vytouženém a svou přízeň mu osvědčil potvrzením privilegií, vydáním obecního zřízení a instrukce a dle svého vyjádření dal měšťanům takovou svobodu, „kteréž žádné pánské město v Moravě nemá, abyste sami svoji správcové býli a žádného úředníka nad sebou vystaveného neměli, v té toliko naději o vás, že povinnosti své sami před očima a na mysli máte...“¹⁸⁾ Nevíme, z jakého důvodu tuto zásadu nedodržel, ale ve věcech vrchnostenské správy se nadále obklopoval lidmi z bratrského prostředí, takže vliv jednoty ve městě určitě zesílil. Rodiny, z nichž tito lidé pocházeli, patřily k bohatým a velmi váženým.

KOMENSKÝ POPRVÉ V PŘEROVĚ 1608 - 1611

Jan Amos Komenský se narodil 28. 3. 1592 na jihovýchodní Moravě, pravděpodobně v Nivnici, nedaleko Uherského Brodu.¹⁹⁾ Již jeho rané životní osudy jako by předznamenávaly těžké rány osudu, jež musel snášet v letech dospělosti. Po smrti svých rodičů žil mladý Komenský jedenapůl roku (1604 — 1605) u své tety Zuzany Nohálové ve Strážnici, kde také navštěvoval školu. O svém dalším osudu po vypálení města v květnu r. 1605 vojskem uherských hajduků Istvána Bocskaiho napsal ve spisu „Předchůdce vševedy“, který vznikl v letech 1636 — 1637: „Míjí nyní dvacátý rok, kdy jsem poprvé pocitil touhu a podnět hledat léky na obtíže studijní dřiny, a to pro mé neštěstí, jež mne připravilo téměř o všechna léta mého jinošství. Neboť jako malý chlapec jsem ztratil oba rodiče a liknavostí poručníků jsem byl tak zanedbán, že teprve v šestnácti letech se mi podařilo okusit základů latiny. Bylo však důkazem boží dobrotiosti, že ono ochutnávání tak vznítilo zízení přirozené touhy, že od té doby jsem neustával pracovat a snažit se, jak nahradit ztrátu uplynulé doby života; ne již jen u sebe, ale i u jiných.“²⁰⁾

Dle dochovaného záznamu v purkrechtní knize dědiny Komňa o vyplácení podílu 50 zl. Martina Komenského, otce Janova, byly splátky po 8 zl. ročně určeny v letech 1605 — 1606 do Nivnice, r. 1607 „sirotku na učení Janovi“, roku následujícího „na sirotka, který se učí“.²¹⁾ Svědčí to o tom, že zřejmě již od r. 1606 byl svými poručníky dán opět na vychování, nelze ale s jistotou říci, kde to bylo a zda šlo o učení školní, nebo učení se řemeslu.²²⁾ Místo Komenského pobytu od jeho šestnáctého roku věku zůstávalo novodobým badatelům dlouho neznámé. Teprve Josef Smaha r. 1892 v nedokončeném životopisu Komenského připomněl pasáž z dopisu Komenského baronu Wolzogen, otištěného v jedné z Komenského prací v Amsterdamu r. 1659: „První pokušení mé duši nastražil satan skrze vaše lidi vém dětství roku 1608. Stalo se to tak: našim městem Přerovem na Moravě procházeli na cestě do Rakouska lidé, kteří se vydávali za polské šlechtice. S nimi šel, pamatuji-li dobře to jméno, Ital N. de Potasari. Tvářice se jako reformovaní, důvěrně rozprávěli po dva dny s naším učitelem Tomášem Dubinem a darovali mu před odchodem nedávno vydanou knížku, katechismus Moskorzowského. Když on z té knížky

poznal, jaké jsme to měli hosty, odhalil včetně našemu seniorovi panu Láneckému. I když Lánecký uznal za správné hodit knížku do ohně, aby nikoho nenakazila svým jedem, přece jenom zanechala v myslích mládeže i v mé ostny zvědavosti, s nimiž jsem po několik let těžce zápasil, a pamatuji, že ve mně nadlouho uvázly, než se podařilo tenhle přistrach zapudit.“²³⁾ Tolik Komenský o události, kterou je ovšem nutno posunout s největší pravděpodobností až k r. 1609, protože teprve tehdy byl v Rakově vydan latinský katechismus, o kterém se v příhodě jedná. Oněmi pocestnými byli příslušníci náboženské sekty sociniánů, která došla v Polsku značného rozšíření a která neuznávala učení o Boží trojici popíráním Kristova božství. Jiné její radikální názory vyvolávaly odpor i světské moci. Komenský se se sociniány v pozdějších letech vícekrát polemicky setkal.²⁴⁾

Víme tedy, že od r. 1608 Komenský opět navštěvoval školu a že to bylo v Přerově. Málo známá je ta skutečnost, že v Přerově působil jako kněz jeden měsíc před svou smrtí 3. 4. 1572 bývalý student ve Wittenberku Eliáš Segeš z Uherského Brodu, dle jména jeden z předků Komenského.²⁵⁾

Zdá se, že pobyt Komenského v Přerově zařídil již zmiňovaný biskup jednoty Jan Lánecký, rodák ze Strážnice, kterému se zalíbil osiřelý chlapec, pro něhož vybral cestu služebníka božího, jak o tom mluvil „Řád jednoty“: „Zprávcové Bratrští bydlení mají na větším díle v domích svých, kteříž Bratrští slovou. Do nichž přijímají mládenečky neb pacholátká taková, kteráž z poctivých rodičů rádně zplozeni jsou a mají milost, chut k Božím, církevním věcem; a tu při nich pilnou práci vedou, vyučujice je Písmům svatým, známosti Boha, pobožnosti pravé, pokoře, poslušenství, mravům lidským dobrým i umění liternímu, zvláště tu, kdež jaké školy jsou. Časem i do práce tělesné je zavozují pro uvarování hříšné zahálky i pro vlastní potřebu, též i v ochotné sloužení...“²⁶⁾ Potvrzením nám může být obdobný případ prakticky z týchž let, který ovšem staví bratrské počínání do jiného světla. Hranický rodák Jan Mathaeides, působící dlouhá léta jako luterský kněz na Vsetínsku a později na Slovensku, uvedl ve svém životopisu, vzpomínaje na dobu studií: „...r. 1607 osiřev, byl jsem pozván přítelem Laneciem, seniorem pikartské sekty, do Přerova, kde jsem žil tři roky, ale poznav jejich pokrytectví, dal jsem vale pikartským domněnkám...“²⁷⁾ Co vyvolalo takový soud nad jednotou, nám není známo.

Po nějakém čase se z obyvatel bratrského domu stávali po

přezkoušení učedlníci (akolitové) a při té příležitosti jim byla dávána biblická jména, ke jménu našeho Jana přibylo Amos. Oproti ostatní mládeži měli být pobožnější a vážnější, měli se připravovat k posluhování Bohu a církvi. Cvičili se v začátcích teologie čtením a učením z paměti katechismu, evangeliím a epistolám, žalmům a duchovním písni. Připravovali si již též krátké promluvy na texty z bible. Pomáhali při bohoslužbách a při vyučování katechismu ve školách. Chodili se staršími na cesty, pozorovali jejich chování a tak se učili dobrým rádům.²⁸⁾

PŘEROVSKÉ BRATRSKÉ ŠKOLSTVÍ

Sluší se poznámenat, že o „domech společného shromáždění učedlníků“ se poprvé mluvilo r. 1498 na synodě v Přerově. R. 1536 napsal biskup zde usedlý Jan Wolf spolu s Janem Rohem přerovské čeladcem „Psaní, jak by měla v svém povolání hodně choditi a k svým povinnostem hodně státi“, v němž můžeme vidět zárodek „učedlnické knížky“, jak se o ní zmiňují pozdější usnesení bratrských synod, a která byla tiskem vydána r. 1585 pod názvem „Naučení mládencům k službě Kristu a církvi jeho se oddávajícím v Jednotě bratrské“. Na svého učitele Jana Wolfa vzpomíнал přerovský rodák, biskup jednoty a předchůdce Komenského Jan Blahoslav, jako na muže příkladného v ochotnosti, přivítavosti, opatrné mluvnosti, pobožnosti, vážnosti, v jímání lidí milostí k sobě atd. Byl přijemným kazatelem, písárem, známým němčinou a dobrým hospodářem, skladatelem písni. Latinu prý přiliš neu-měl, a proto byl učený; uměl i fyziku.²⁹⁾

Vyučování laické mělo v počátcích jednoty převážně soukromý ráz, děti se učily číst a psát v domě některého hospodáře. Souví-selo to s častým pronásledováním jednoty, jejím početním stavem a také s původní nedůvěrou ve vyšší vzdělání. V obdobích pro jednotu svobodnějších, zvláště od poloviny 16. století, byly pak postupně zřizovány školy, obdobné v té době již fungujícím školám městským. Jako příklad lze uvést fundaci Jana z Boskovic z r. 1574, který bratřím v Zábřehu stvrdil, že mohou „při též zboru školu svobodně držeti, mládež menší i větší i domácí obyvatelů města Zábřeha číkoli i přespolní odkadkoli sobě k cvičení danou buď v menším nebo větším počtu čísti, psati, též svobodným uměním: jazykům českému, německému, latinskému a jiným skrze rektory na to od nich zřízené vyučovati bez všeliké mé, erbův mých i budoucích potomkův i obce města Zábřehu a kohokoli překážky a uplakování a jakékoli těžkosti a nesnáze buď jich samých, buď těch, kteří by jim dítky své k učení dávali.“³⁰⁾

Poměry v Přerově v tomto ohledu známe pouze z několika zpráv, zachovaných v Aktech Jednoty bratrské. R. 1563 potvrdil Vratislav z Pernštejna přerovským literátům rád a někdy mezi tímto a rokem 1566 vydal též nařízení upravující poměr mezi školou městskou, protestantskou, spravovanou literáty, a školou bratrskou, která tím, jak se můžeme domnívat, získala právo veřejnosti. R. 1566 si přerovští literáti stěžovali, je to prvá zmínka

o městské škole, že toto nařízení se nedodržuje. Z textu o tom dochovaném vyplývá, že škola bratrská stála v určité podřízenosti, že bratří z ní měli platit jistou částku škole městské a směli vychovávat jen omezený počet žáků z rodin v Přerově usedlých a nad to i libovolný počet dětí z okolí; v té době jich školu navštěvovalo čtrnáct. Od učení bratří, na rozdíl od školy městské, většinou nezádali peníze. Je zde zmínka také o dilen-ské práci bratrské čeládky a o přiležitostné účasti na pohřbech. Zajímavá je i zpráva o jakési mateřské škole, tj. „nad to výš sou připsáni i ti, kteří jsou v katalogu žáků, nic se od nich neběre, ale na žádost rodičů tak jdou při jiných starších, aby doma ne-hráli a rodičom na péči nebyli“. Docházka těchto malíčkých „pro zvykání a po ulicech neběhání“ byla však z rozhodnutí vrchnosti zakázána. Vedle toho se tu zdržovali i ti odrostlejší, kteří měli být vypraveni „do Němec“. Ze strany literátů bylo vytýkáno, že „novou školu“ navštěvuje větší počet žáků, než má, z nejpřednějších rodin, a to spolu s účasti mládeže na pohřbech krátí rektora městské školy spolu s jeho pomocníky na příjmech. Bratří se ob-hájili, ale stížnost se opakovala ještě r. 1570.³¹⁾

Pro větší názornost, jak vlastně funguje takový výchovný ústav bratrský, máme možnost se seznámit se vzpomínkou Šimona Bohumila Turnovského na jeho pobyt r. 1570 na Moravě v Ivančicích u Jana Blahoslava, i v jiných bratrských sborech, také v Čechách, obdobně zřízených: „Časně ráno vstanou všichni v domě k úderu zvonku a oblečení po krátké promluvě klekají na kolena a vzyvají Boha. Potom vězmou do rukou knihy, především svatá Písma, a za obdivuhodného ticha a klidu usedají ke stolům a čtou a piši. Po jedné asi hodině nebo dvou, když zazní zvonek, opět se všichni scházejí ke společné modlitbě, také služebníci a děvečky, kdožkoli v těch domech zůstávají. Mezi nimi byli v Ivančicích nejedni ze synů vynikajících urozených pánů, kteří tam chodili do školy. Tu nejprve se zpívá nějaká píseň nebo žalm, pak předčítá podle ustáleného porádku jeden z těch, kteří se cvičí v bohosloví a kazatelství, oddíl z bible a čerpá z něho potřebná poučení, v stručnosti je překládá a vybízí k vděčnosti a modlitbám k Bohu. Po modlitbách se všichni rozcházejí po svých pracích, chlapci jdou do školy, jinoši a dospělí jdou po svých studiích, ke cvičení se v jazyčích a k bohosloveckým přednáškám, jež tam tehdy četl mistr Jan Aeneas, pozdější nástupce Blahoslavův v biskupství.“ Odpoledne bylo pro většinu vyhrazeno manuální práci — v tiskařské dílně, při vázání knih, štípání dříví, tkání pláten. Před večeří byl opět

čas ke studiu. V mnohém to připomíná klášterní školy s jejich oddělením vnitřním pro budoucí kněží a oddělením vnějším pro laiky. Jednota sama však klášterní život kritizovala.³²⁾

Dle usnesení synody z r. 1584 měly být v sídlech biskupů zřízeny vyšší latinské školy, zřejmě dle vzoru školy ivanické, na které s finanční podporou moravské bratrské šlechty vyučoval od r. 1575 Esrom Rüdinger. V Přerově o tom ale nemáme přímých dokladů. Známé je úsilí Karla st. z Žerotína zřídit ve městě latinskou školu dle vzoru školy v Sankt Gallen ve Švýcarsku. Vzhledem k nepřátelství projevovanému katolickou stranou Žerotín od záměru ustoupil, je ale možné, že ráz svatohavelské školy se v určitém směru promítl do činnosti celé výchovné instituce bratrské, od r. 1601 pod vedením Jana Láneckého, který studoval v Ženevě a byl znám svou náklonností k reformované církvi. Jak vyplývá z obsahu řádu, jehož autorem byl Amandus Polanus, jednalo se o tehdy běžný typ protestanské školy, v níž zvládnutí latinského heidelbergského katechismu bylo stále ještě prvořadým úkolem.³³⁾

Charakteristiku přerovské bratrské školy v prvých dvou desetiletích 17. století podal na základě záznamů v přerovské Knize sirotčí F. Levý. Uvedl, že šlo o školu s oddělením nižším a vyšším, kde se připravovali hlavně budoucí kněží, a pro vstup, do něhož byla předpokladem znalost němčiny. Za tou se chodilo do Fulneku, kde byl početný sbor německy mluvících členů jednoty.³⁴⁾ Stejně jako v případě autorových závěrů ve věci Žerotínova vlivu na školu, i tu je třeba Levého tvrzení opravit, či zpřesnit. Zápis, v nichž je zmínka o vydání sirotkům na školu, jsou z let 1596 — 1624. V zásadě převažují tyto platy: od školy za kvartál 8 grošů, za půl roku 15 gr., za tři kvartály 23 gr., za jeden rok 1 kopa, za dříví 8 gr., od školy, za dříví, papír a čtení německé 1 kopa, 19 gr., 4 denáry. Výjimkou přesně časově určenou je z r. 1599 plat za Annu, dceru Vanka Bílých, z kvartálu 1 kopa a r. 1604 za dceru po Janu Krajovu z kvartálu rovněž 1 kopa.³⁵⁾ Nelze určit, zda šlo o školu bratrskou či městskou. Ta je výslovně zmiňována v potvrzení privilegií Fridrichem ze Žerotína r. 1597. Víme, že učitele na ni konfirmovala pražská univerzita. R. 1593 povolilo město dávat rektoru na přímluvu kněze Kryštofa mimo dřívějších 5 kop a mimo 4 grošů na týdenní stravování ještě 2 kopy na kantora. R. 1599 na přímluvu Karla st. z Žerotína se městský úřad uvolil dávat do školy čtvrtletně fúru dřeva z obecních lesů.³⁶⁾ V zápisech se objevují sirotci jak z rodin bratrských, tak i utrakovských.

Dále je možné říci, že v rozmezí let 1603 — 1617 pobývalo ve Fulneku 10 přerovských mladíků, o jejichž výchovu se postupně starali bratr Eliáš, Václav Kopecký a Tomáš Dubín, ke kterému byl Václav Bernart pro své věci v červnu r. 1617.³⁷⁾ Jen jeden ze studentů, Jan Špuchů, byl r. 1616 ordinován na kněze a dále se objevuje v pramenech pod jménem Jan Spiridon. Ještě další čtyři byli v zahraničí na studiích za podpory Jana Láneckého, čtyři se vyučili řemeslu, jeden byl r. 1620 poslán ke knížeti krnovskému. Ze zápisů nelze vyvodit, že by tito mladíci navštěvovali v Přerově nějaké vyšší oddělení školy, spíše soudíme, že patřili do okruhu čeládky v bratrském domě. Postup jejich výchovy byl natolik individuální, že nelze určit pevný mechanismus.

Úroveň vyučování v té době obecně, i u bratří, závisela na osobnosti učitele. Tím byl v případě Komenského Tomáš Dubín, rodák z Válašského Meziříčí, který v letech 1606 — 1607 studoval v Herbornu a Marburku v Německu. Je autorem tiskem vydaného přehledu zeměpisu a práce pojednávající o večeři Páně.³⁸⁾

BISKUP LÁNECKÝ PODPORUJE KOMENSKÉHO NA STUDIÍCH

Dne 30. 3. 1611 byl Jan Amos zapsán spolu s dalšími pěti studenty z českých zemí, z nichž alespoň někteří byli jeho spolužáky v Přerově, na vysoké škole v Herbornu. Dříve se uvádělo, že Komenský byl do zahraničí vyslán jako vychovatel pánů z Kunovic. Jediný, kdo by přicházel v úvahu, byl Jan Bernart, ten ale pobýval v zahraničí již od r. 1609, v Herbornu na pedagogiu byl zapsán již 2. 1. 1610 a v září 1611 přešel do Heidelbergu. O. Odložilík v této souvislosti připustil pouze, že Komenský mohl být na čas v jeho průvodu famulem (služebníkem).³⁹⁾) Jinak byl pobyt těchto mladíků na zahraničních školách tehdy již obvyklou součástí přípravy budoucích kněží. Např. r. 1609 bylo v Herbornu podobně imatrikulováno pět bratrských studentů. Shrňme-li, co pro sebe podnětného si Komenský zásluhou svých učitelů, jimiž v Herbornu byli Johannes Piscator a Johann Heinrich Alsted a na univerzitě v Heidelbergu od r. 1613 David Pareus, odnesl, byl to biblismus, tj. snaha držet se při výkladu všech věcí bible, irenismus, tj. snaha po smíření církví, chiliasmus, znamenající víru v tisíciletou říši Kristovu, a v neposlední řadě encyklopädistismus.

Svůj vřelý vztah k Láneckému osvědčil Komenský ve věnování druhé herbornské disputace z r. 1613: „Ctihodnému a vynikajícímu muži panu Janu Laneciovovi, váženému biskupu pravověrných církví na Moravě, veledůstojnému, laskavému příznivci pozdravení a službu. Pohled, ušlechtilý mecenáši, na znamení vděčné duše, na důkaz věčné úcty. Staré přísloví praví, že dobrým má být prokazována úcta. Však co ti mohu vrátit já, kterého jsi vedl dříve, nyní též vedeš, miluješ, opatruješ a který se i v budoucnu budeš starat o mé studium? Mimo slov nic. Nejen však prostá slova, ale se slovy duši, a tak sebe samého ti nabízím. Ukazují nyní tyto filozofické stránky, napsané mnou pro cvičení ducha. Chci, aby byly chápány jako veřejné svědectví vděčné duše. Skloň se tedy, vznešený mecenáši, a laskavě přijmi darem, však jen jako projev, jako záruku jisté poslušnosti. Neprestávej mne i dále podporovat, oživovat má studia a nyní pobízet. Věčný spasitel Kristus af tě chrání i manželku a dceru a zachová v dlouhověkosti blaho své církve a naši útěchu. Tak si přeji, tak žádám. Velice si tě vážící Jan Amos.“⁴⁰⁾) Podobně svědčil spolužák Ko-

menského Matouš Titus Strážnický v latinské oslavné básni, uveřejněné v téže práci, když se zmíňoval o patronu jejich studií.

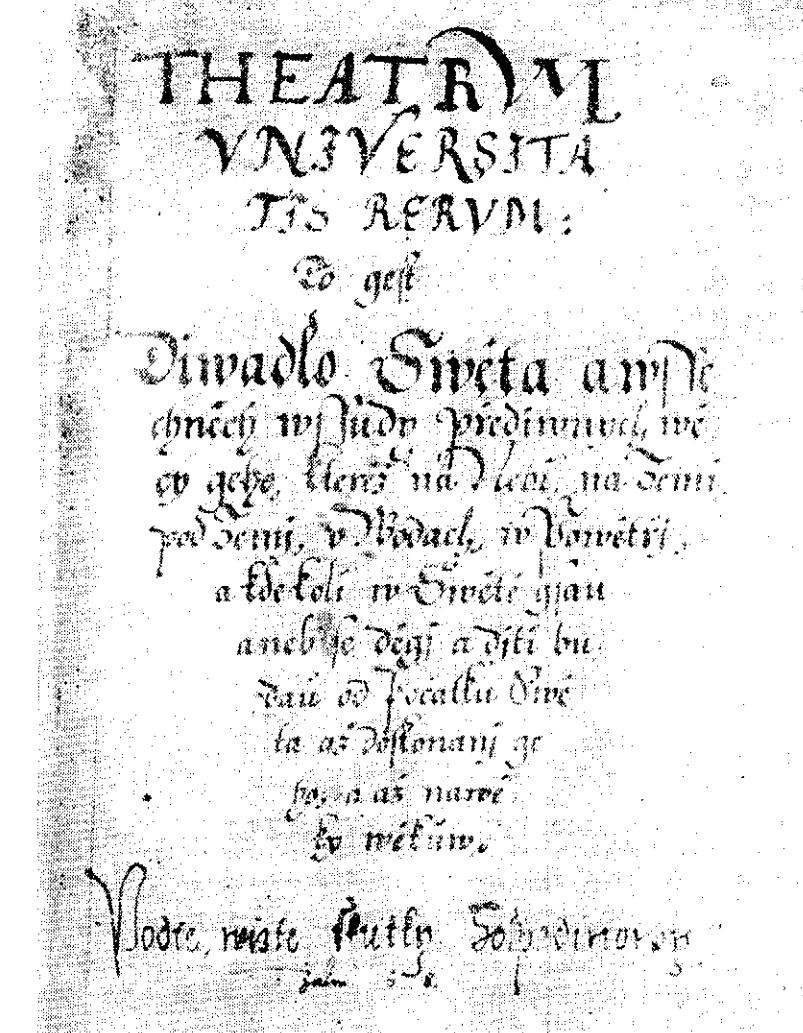
Tvář Láneckého byla patrně předobrazem líčení v „Labyrintu světa a ráji srdce“: „Pristoupil sem pak obzvláště k jednomu z nich, promluviti chtěje, kterýž byl muž počestných šedin a z jehož tváře božského hned cosi se stkvělo. Když se mnou mluvil, řec jeho přívětivá jakési přísnosti plná byla: a všelijak patrné bylo, že boží legát jest, tak nic světem nepáchl. Když sem ho obyčejem naším tituli ctiti chtěl, nedal, nazývaje to fraškami světa: jemu titule a cti dosti že jest, jestliže jej služebníkem božím, a líbí-li mi se, otcem svým nazovu.“⁴¹⁾

KOMENSKÝ UČITELEM V PŘEROVĚ 1614-1616, POČÁTKY VĚDECKÉ DRÁHY

Svou činnost po návratu do vlasti ozřejmil Komenský v „Opera didactica omnia“ z r. 1657: Počátek svých didaktických studií kladu do roku 1627, ačkoli bych mohl začít dříve. Neboť sotvaže roku 1612 vyšla Wolfganga Ratkeho Rada k napravě metody studií, veřejně schválená prohlášením akademie v Jeně a Giesenu, doslechl jsem se o tom i já v nassavském Herbornu, kde jsem se věnoval studiu, s tím, že když jsem se roku 1614 vrátil na Moravu a stal se představeným školy v Přerově, začal jsem usilovat o příjemnější metodu vzdělávání dětí a sepsal jsem Pravidla snadnější mluvnice, která byla později roku 1616 vytisknuta v Praze.⁴²⁾ Nám se bohužel tato třetí v pořadí tiskem vydaných prací Komenského nedochovala. Víme ale, že v Přerově Komenský, tehdy již jáhen, což byl vyšší stupeň církevního povolání, zahájil svou učitelskou dráhu. Ve svém úsilí vycházel z kritiky dosavadního školství, která, dotýkaje se i přerovské školy, jako by byla v rozporu s Komenského slovy na počátku této práce. Např. v české „Didaktice“, psané v letech 1628 — 1630: „Nebo z našich škol (hanba se přiznati, pravdu však vyznati i svědomí, i přítomné předsevzetí nutí!) řídko kdo začátky nějaké podstatné vynášel: na čtenářství a písářství mládež naše vynakládala svá školská léta, a na kouštěk při tom vokální muziky a aritmetiky. Uchytil-li kdo drobet latiny neb němčiny, to za zvláštní kořist měl: a v tom věk mladosti strávě, dale a výše někam jít neměl kdy a nevěděl kudy: ba ani nerozuměl, že se jít může někam výše.“⁴³⁾ Nebo v latinské „Didactica magna,“ zpracovávané ve 30. letech 17. století: „Tolik je nás mezi námi, kolik nás vyšlo ze škol a z akademii sotva se stínem nějakého opravdovějšího vzdělání! Jedním z mnohých tisíců jsem také já, ubohý človíček, jemuž nejpříjemnější jaro celého života, kvetoucí léta mládí, strávená školskými tlachy, byla bídou zmařena.“⁴⁴⁾ A nakonec v „Nejnovější metodě jazyků“ z r. 1649: „Pamatuj si, jaká muka jsme kdysi pocífovali nad slovníky, když nám byla předkládána slova, vazby a úsloví, všecko naházeno na jednu hromadu, a při řecké mluvnici, když nám byly předváděny rozdíly nářečí hned po abecedě, nám ubožákům, kteří jsme vězeli

celí zaražení v rozpacích a vůbec nevěděli, co se děje. . . Ti, kteří mne bliže znají, vědí, že jsem člověk, jenž se nezrodil k pletichám a který nebyl stvořen takovým, aby ho důvěra v jeho schopnosti doháněla k tomu, aby usiloval po jiných a vedle jiných k pokusům o usnadnění studia křesťanské mládeže, nýbrž bolest nad jeho někdejším neštěstím, že se mu nepodařilo dosíci lepšího vzdělání, a nad zkázou vlasti a jiných křesťanských národů, u nichž školy a se školami všechny snahy o lepší písemnictví a zbožnost přicházejí nazmar. Koho se něco takového nemůže dotknout, ať se topí v té své moudrosti, mně však se zdá nejkřesťejší povinností i přát si nápravu, hledat ji, a je-li možno, usilovat o ni.“⁴⁶⁾

Vedle této školské práce Komenský začal promýšlet a připravovat další díla. V dopise nakladateli Montanovi z r. 1661 podal jejich přehled: „Předem však prohlašuji, že po latinském jsem neměl v úmyslu něco psát, natož vydávat. Pouze svému národu jsem hleděl prospět a sepsat nějaké knihy v rodném jazyce; ta touha mně pojala hned zamlada a po celých těch padesát letech mě neopusťila; k jiným věcem mě přivedly jen vnější okolnosti. . . . Především jsem začal r. 1612, za pobytu v Herbornu, abych ovládl svůj jazyk, sestavovat Poklad jazyka českého, tj. úplný slovník, podrobnou mluvnicu, ozdobné i výrazné idiomu a přísloví. Přičinil jsem se totiž, aby všecko bylo souběžné a souladné s výrazy latinskými: aby slova, rčení, idiomu, přísloví i sentence byly vystiženy se stejným půvabem i důrazem (významy vlastní vlastními, přenesené přenesenými, starobylé starobyle, žertovné žertovně, přísloví příslovými atd.), a to k tomu cíli, aby kdyby bylo zapotřebí kteréhokoli sebeklásičtějšího autora přeložit do našeho jazyka, mohlo se tak stát právě tak uhlazeně, a naopak. Když jsem toto nadmíru pracné dílo (stálo mě skoro čtyřicet let) už už chystal pro tisk r. 1656, shořelo společně s mou knihovnou, tiskárnu i s celým městem Lešnem v požáru tak nečekaném, že nebylo možno zachránit nic. Té ztráty nepřestanu litovat, dokud dýchám.“⁴⁶⁾ Komenský se o díle zmíňuje několikrát, z některých poznámek by se dalo usuzovat, že úmysl pojal již za svého prvého pobytu na škole v Přerově. V souvislosti se slovníkem začal Komenský sbírat i přísloví, využívaje práce Matěje Červenky, biskupa jednoty, dříve v Přerově usedlého, a Jana Blahoslava, který Červenkův materiál pojal do svého rukopisu „Grammatiky české,“ rozšiřované v opisech. „Moudrost starých Čechů,“ jak Komenský sbírku nazval, nebyla dokončena a tiskem vyšla teprve v polovině minulého století.⁴⁷⁾

Dále ještě Komenský v dopise Montanovi uvedl: „Pln naděje, že mému mateřskému jazyku bude možno dodat lesku, rozhodl jsem se přikročit k stěžejnímu dílu: měly v něm být zachyceny všecky věci a popsány tak, aby naši lidé, ať by potřebovali poučení o čemkoli, mohli je nalézt doma, vybaveni tímto výtahem z knihoven. Nazval jsem je Divadlo veškerenstva věcí a rozdělil jsem je do 28 knih. Toto dílo dokončit a vydat znemožnilo vyhnanství...“⁴⁸⁾ Zaujetí pro encyklopedické dílo vůbec můžeme považovat za východisko všech jeho vědeckých snah ve vlasti, ale i za předstupeň jeho pozdějších prací, nazývaných jím panošické. Program vědecké práce nastínil Komenský v předmluvě k „Divadlu veškerenstva věcí“ a uvidíme, že se jej snažil držet: „Než povím říct, čtenáři milý, co mně nejprvě všechno tohoto mého předsevzetí příčinou bylo, aby snáze umyslu mému vyrozuměl. Předně pak mysl má umění žádostivá k tomu mne vedla, že jsem prohlédaje umění svobodná, kde jsem koli čemu vyrozuměl, to pro budoucí paměť sobě pojmenoval a shrnula, v jistý pořádek všecko to uvodě. Odkudž šlo, že cím dále vždy více to rostlo a v kolikasi létech mimo naději vzrostlo: až odtud mysl se udělala, abych nejen po kusích to neb jiné zaznamenané měl, ale abych všecko, což v světě a v lidských uměních jest, pod jisté titule spořádal a o každé věci něco sobě pojmenoval, buď což bych z vlastního o ní přemyšlování vyrozuměl, aneb z knih vyhledal. I zrodilo mi se tu v mysli, že ta věc, k cíli ji přiveda, nejen samému mně se hodit, ale i jiným k užitku mocí bude. Protož uložil jsem, abych to českým jazykem, pokudž by možno bylo, vypsal a pro posloužení milým svým krajanům na světlo vydal. ... Ale ponukla mne opravdová láska k milé vlasti a litošitivá nad krajanů nedbánlivosti bolest. Přiliš jsem, vyznatí musím, vlasti a jazyku svého milovný: takže po ničem netoužím více, jako aby všelijak vzdělán a ozdoben byl. Protož bych i sám k zmocnění se v něm rád sobě posloužil i jiným k vzdělání jeho příčinou byl. Obzvláště pak hnulo mnou, když jsem in Jovio historico o Dalmatech a tak i o nás četl, kterak vychvaluje, že historie a kroniky nejen o věcech a příbězích svých, ale i římských a řeckých v jazyku svém popsané mají, a i jiných nemalo užitečných knih, naposledy dokládá: ... Filozofie pak a hvězdářského neb i jiných svobodných umění nikdá nedosáhli. I maje já věci těch nemalo pohotově, a ovšem v umysle více maje, myslil jsem ohledati toho, mohl-li bych já příčinnou býti, aby což jiní vidí, že se nám k ozdobě jazyka našeho nedostává, to k doplnění

bylo přivedeno.“⁴⁹⁾ My dnes známe z Divadla jen některé části.

Komenský do tohoto období, k r. 1615, řadí i spisek o andělích, o kterém se pouze zmínil v jedné z polemik se Samuelem Marešem r. 1669: „Co se mne týká, svědkem je mi Bůh a mé svědomí a knížka o andělích, kterou jsem napsal již před 54 lety v mateřském jazyku, v níž jsem byl toho mínění, které jsem podepřel argumenty, že se zjevení více nevyskytuji. A jestliže se nabízejí nějaká andělská zjevení, je třeba je mít buď za lidské výtvory, či za dábelský klam.“⁵⁰⁾

KOMENSKÝ POMOCNÍKEM BISKUPA LÁNECKÉHO 1616 - 1618

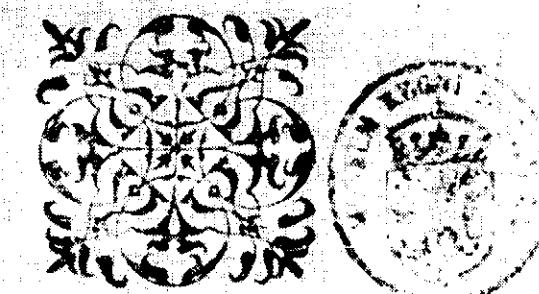
Důležitý přelom v životě Komenského znamenal rok 1616. Tehdy spolu se svým spolužákem ze strážnické školy a pozdějším autorem revelací Mikulášem Drabíkem dosáhl kněžského svěcení. V knize „Světlo z temnot“ zaznamenal: „Co se s ním stalo potom, jsem nevěděl a ani nedovedu říci až do r. 1616. Tehdy na generální synodě v Žeravicích, navštívené Moravy, Čechy a Poláky, jsem byl já i on jednoho dne (26. 4. s dalšími 25) vysvěcen na kněze, později věru byl on ustaven správcem církve drahotušské, já fulnecké (v městečkách 3 míle od sebe vzdálených).“⁵¹ O povinnostech mladých kněží uváděl „Rád jednoty“ toto: „Potom takoví mladí kněží s tím vším ještě ne hned církví představováni bývají za zprávce, ale někteří rok, dvě, tři i více let při starších neb jiných zprávcích nechávání bývají za pomocníky, aby více a hojněji zprávě církevní vyrozumívali a ji konati pomáhali, a tak zkušením nabývajíce rozšafnosti duchovní, tím snázejí a užitečněji potom, jsouc představeni církvím, dílo Boží v své pastýřské povinnosti vykonávat mohli.“⁵²

Tak i mladý kněz Komenský zůstal po boku milovaného Láneckého jako jeho pomocník. Sám o tom napsal v již zmínovaném „Předchůdci vševedy“: „Protože pak brzo ve čtyřiadvaceti letech jsem byl povolán ke službě církevní a měl jsem před očima ona boží slova „Toto dělej“, musel jsem péčí o školu odložit.“⁵³

V nové funkci i pohled Komenského zaznamenal změnu. Při výčtu svých děl Montanovi uvedl: „Po svém jmenování církevním pastýřem (r. 1616), když jsem byl nucen věnovat se sporným otázkám a případům svědomí, napsal jsem Listy do nebe atd., tj. utiskovaných chudých volání do nebe atd.; knížka byla vytiskena 1617 v Olomouci. 4. Zpozorovav, že se sbírají mračna pronásledování (neboť dříve se zableskne, něž uhodi), napsal jsem výstrahy před Antikristovými svody (Retuňk atd.), dílo patřičného rozsahu, tiskem sice nevydané (způsobily to cenzury nadřízených, rozmýšlení, odklady a konečně ona katastrofa), ale přesto rozličnýma rukama rozličně opisované.“⁵⁴ My dnes známe Listy do nebe pouze z vydání v Olomouci r. 1619, druhé jmenované dílo se dochovalo skutečně v několika rukopisech a tiskem bylo vydáno teprve v naší době.

O dvou pracích se Komenský nezmínil vůbec a víme o nich pou-

Listové do Nebe/
Vstřích; Chudí
a Bohatí před Krystem ja-
vou a říkají na sebe vespolek ve-
nu a řečí: vám žádají : spolu v s Od-
porédní oběma stranami danými / až v s odc-
ložením vše povíděti. k budoucímu končnému
generálnímu, nečerpavému klasismu
Gaudia a gaudium rojeznáns
mezi stranou.

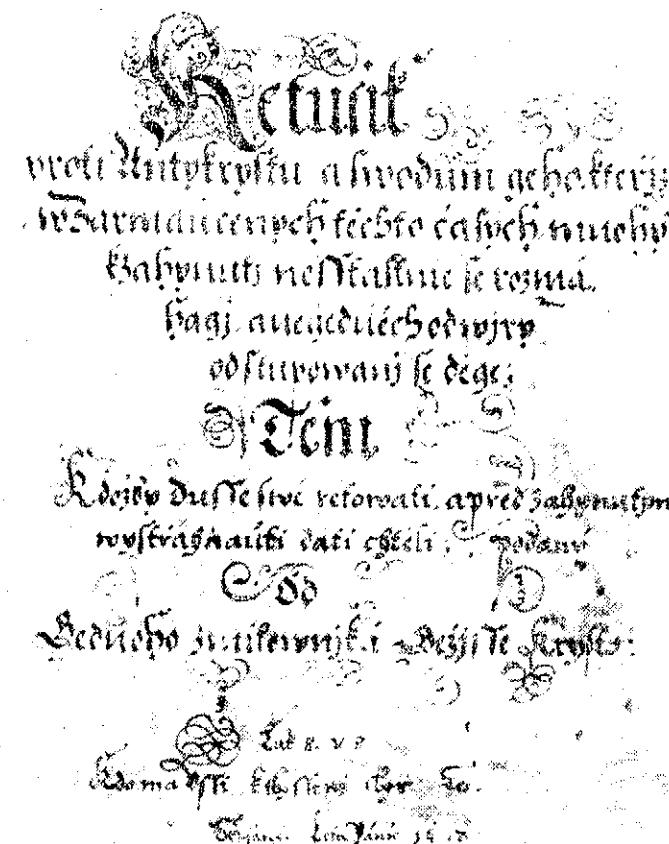
Léta Páně:

M. DC. XIX.

ze dříve děl pozdějších autorů, poprvé Tomáše Pešiny z Čechorodu, který v knize „Mars Moravicus“, 1677, napsal: „Připravoval něco (tj. z dějin Moravy) Jan Amos Komenský, pocházející z Komni (vesnice se nachází nedaleko Strážnice), člověk pikartského náboženství, či z Jednoty bratrské, ale vzdělání znamenitěho a všeobecně záběhlý ve vědách, když okolo roku 1616 byl ve Fulneku správcem. Již též přiložil ruku k dílu, jak si všímám z jeho spisu o prvých moravských králech, podaném Karlu staršímu ze Žerotína, jehož zlomek mám.“

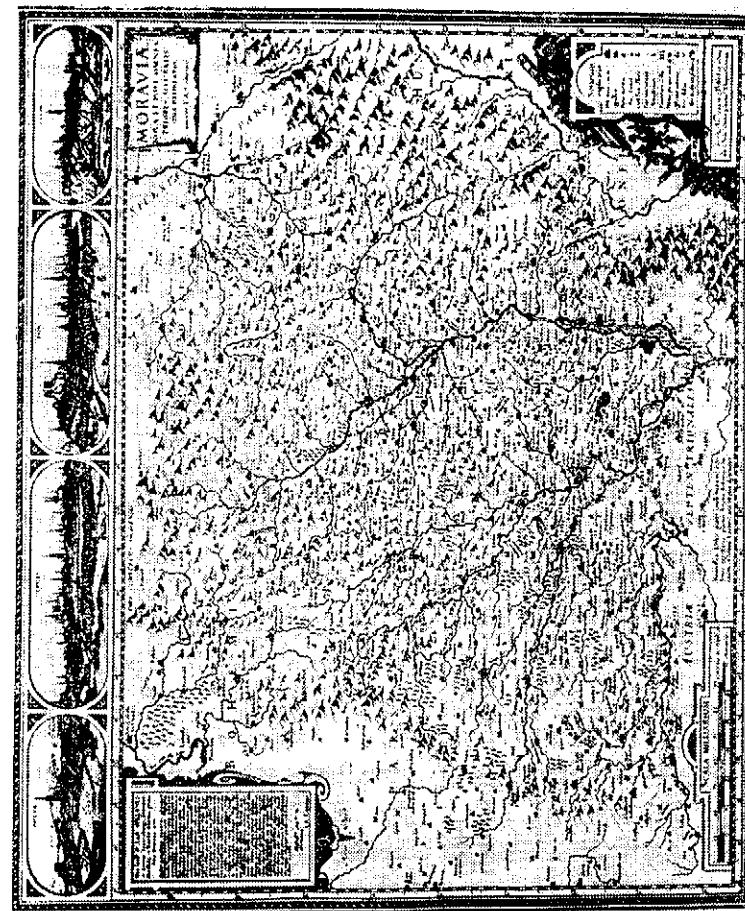
Avšak v neklidných poměrech r. 1618 v Čechách a na Moravě a po vítězství nad Fridrichem Falckým na Bílé hoře u Prahy a brzy nato po rozšíření dekretu císařského Veličenstva Ferdinanda II., aby ti, kteří odmítou přijmout římsko-katolické bohoslužby, odešli během stanovené doby z Království českého a z Moravy, když totiž chtěl raději opustit kraj, než náboženství, na kterém velmi lplél, bylo to předsevezetí tímto způsobem zvráceno. A ani více práci neobnovil, jelikož snad bez vlasti a zbaven prostředků k tomu nutných měl o tom méně vhodnou představu. Ale k jiným dílům také velmi znamenitým, tiskem později vydaným, obrátil celou svou duši a úsilí. Zemřel před třemi roky v Amsterdamu jako osmdesátiletý.⁵⁵⁾

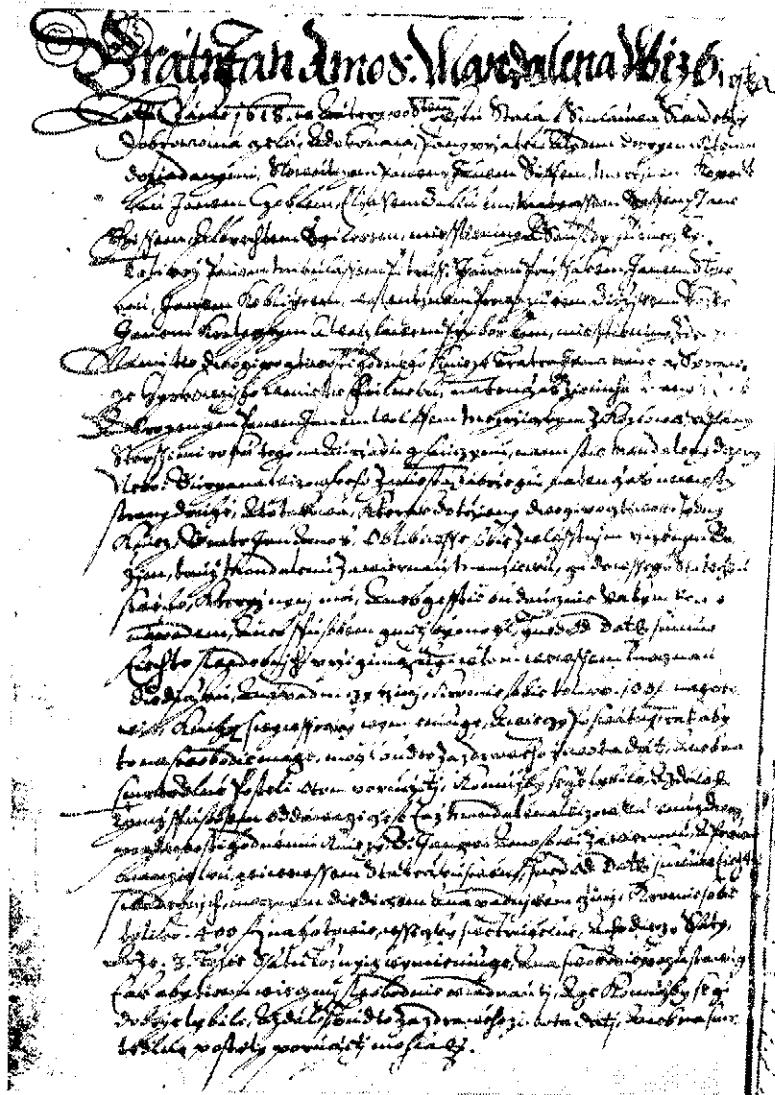
Jde o dnes ztracený spis, který bývá nazýván „O starožitnostech Moravy“. K němu je přiřazována další Komenského práce „O původu a činech rodu pánů z Žerotína“. Víme, že Karel st. ze Žerotína měl dobrý přehled o učitelích v Ivančicích a nejinak tomu bylo i v Přerově. Je možné, že jej mladý Komenský zaujal natolik, že ho vybídl k zpracování takové historie, zvláště víme-li, že se živě o dějinu svého rodu zajímal a nechával si posílat historické zprávy o něm. L. Hosák však soudí, že Komenský na myšlenku přišel sám při četbě několika historických prací, mezi nimi i dnes nedochovaného díla Matěje Červenky. Jisté však je, že se mu tím otevřel přístup i do náměšťské knihovny Žerotínovy, a to dává tušit něco o úrovni vztahu, který se mezi vzdělaným šlechticem a nadaným služebníkem Božím vyvinul. Sám Komenský uvedl Žerotína v „Obecné poradě o nápravě věcí lidských“ jako příklad v kapitole „O lidech výjimečně nadaných“: „Všem lidem byl vtištěn trojí charakter nekonečnosti obsažené v člověku, některým však velmi zřetelně a ti touží vše vědět, chtít (mít) a dělat. A protože toho nemohou dosáhnout najednou, tedy usilují o to postupně, jedno po druhém, téměř bez konce. Ale jsou i lidé, kteří mají podivuhodnou obratnost dělat současně různé věci, např. dvěma,

třem, čtyřem i pěti tajemníkům současně diktovat, byť o různých předmětech v různých jazycích. Je známo, že to dovedl Julius Caesar, Karel V. a Karel ze Žerotína, bývalý hejtman markrabství moravského.⁵⁶⁾

K témtoto dvěma historickým dílům lze přidat ještě astronomickou pomůcku „O vycházení a zapadání přednějších hvězd oblohy osmé“, k níž měření začal Komenský provádět již v Přerově.⁵⁷⁾ Komenský konal též přípravné práce k mapě Moravy, jejíž nejstarší známé vydání z r. 1627 je věnováno Ladislavu Velenovi ze Žerotína, bratranci Karla st. ze Žerotína.⁵⁸⁾

KOMENSKÉHO ODCHOD DO FULNEKU 1618, SVATBA S MANDALENOU VIZOVSKOU

R. 1618 odešel Komenský do Fulneku. V předmluvě k „Opera didactica omnia“ o tom napsal: „Roku 1618 však jsem byl zavolán k pastýřské službě do církve fulnecké a byla mi svěřena péče o školu, kterou tam nedávno zřídili. Začal jsem uvažovat i o jiných věcech sem směřujících a poznámenávat je na lístky...⁽⁵⁹⁾ Ještě za přerovského pobytu však vzniklo citové pouto mezi ním a dcerou Láneckého, Johankou. Protože v době Komenského odchodu byla ještě nedospělá, otec je zprostil slibu a pomohl Komenskému vybrat manželku. Nebylo to v jednotě nic neobvyklého, soudě podle Řádu: „Pakli z nich který stav svůj svobodný dříve ještě proměnil a v manželství počestně, potřebu toho při sobě dle svědomí svého uznávaje, vstoupiti úmysl má, nejprve zjevuje se v tom staršímu svému, a ten s ním promluvč, k zkušování sebe dalšímu i k otevření se v úmyslu tom celé radě napomeně. Což když se stane (psaním neb ústním promluvením), tu starší, jak při něm potřebu vidí, tak radou svou jeho poděluje; a když toho čas vidí, aby se v Pánu (1. Kor. 7, 36) oženil, dovolují a vedlé možnosti i místem k bytu i práci jeho opatrují.⁽⁶⁰⁾

Johanka se později r. 1626 provdala za Mikuláše Molitora a její syn Jan pobýval nějaký čas u Komenského na vychování v Elblangu. Seznámil se tu s dcerou Komenského Dorotou Kristinou a pojal úmysl oženit se s ní. Když se to dozvěděl otec, při té příležitosti se rozpoloměl v dopise z 11. 2. 1649 na onu záležitost z Přerova: „Oblíbil sobě to, aby zetěm mým byl, o čemž když se mé nebozce prve než mně pronesl, a její lásku získal, mně pak teď onchdá také úmysl synovství per tertium vyjevil, odpověděl sem, že se ještě neprestal, aby raději na shromažďování ještě více darů božích, k službě církve potřebných, myslil. Vám se pak plněji v tom vysvětlují, že bude-li boží a Vaše a milého pana Patrona (p. Jana Mariáše) vůle, přijíti ho za syna neodpírám, i pro to rozpolomíná se na někdejší tam časy a děda jeho milého k sobě otcovskou lásku, kterýž mne za syna míti a dcerku svau Johanku (tohoto matku) mně za manželku dáti chtěl, a v té obapolné naději mnoho let z obojí strany sme trvali, aniž tomu co jiného, kromě že když mně p. Bůh místem a příčinami opatřil, ona ještě nedospělá byla, překazilo: tu zajisté abych se manželkou

jinák opatřil, sám dobrý tatík mi radil, nýbrž opatřiti pemohl, jen abych synovskau předce affekci k němu měl a domu jeho rád slaužil etc. I myslím tedy sobě, nedostalo-li se mně s domem Laneciovským se spojiti, nechť se toho aspoň dítčeti mému dostane, když toho tak a příčin k tomu Providentia divina podává.“⁶¹⁾

Prvou ženou Komenského se stala Mandalena Vizovská, svatební smlouva byla uzavřena 19. 6. 1618 a zapsána do přerovské „Knihy zapisování smluv svatebních“. Text smlouvy zní: „Bratr Jan Amos: Mandalena Vizovská.

Léta Páně 1618 v outerý po svatém Vítu stala se smlouva svatební dobrovolná, celá a dokonalá, pány přáteli a lidmi dobrými k tomu dožádanými, slovutným panem Janem Siffem, Martinem Kopejtkou, Janem Czoblem, Eliášem Gallusem, Matyášem Syffem, Albrechtem Seilerem, měštění a sousedy fulneckými. Tolikéž panem Mikulášem Pitruší, Janem Prušákem, Janem Slivkou, Janem Koblížkem, Valentinem Provazníkem, Jiříkem Rožkem, Janem Kralickým a Václavem Přiborským, měštění zdejšími. Na místě dvojípoctivostihodného kněze Bratra Jana Amosa, správce církevního v městě Fulneku, na ten čas ženicha, strany jedné a urozeným panem Janem Volfem Mezříčkým z Kozlova a pány staršími roku toho na ouřadě jsoucími, na místě Mandaleny, dcery nebožtíka Buriana Vizovského z města Zábřehu, na ten čas nevesty strany druhé. A to taková. Kterak dotčený dvojípoctivostihodný kněz Bratr Jan Amos, oblíbivše sobě zvláštním rízením Božím touž Mandalenu za věrnou manželku, ji do všeho statečku svého, kterýž nyní má, aneb ještě budoucně jakýmkoliv nápadem aneb spůsobem jmiti by mohl, hned od datum smluv těchto svatebních přijímá a ji v tom všem mocnou dědičkou a nápadníci ční, kromě sobě také 100 zlatých na hotově, knihy svý všecky vymíňuje a věci posvátný, tak aby to na svobodě maje mohl buďto za zdravého života dáti, aneb na smrtedlné posteli o tom poručiti, komuž by se jemu líbilo a zdálo. Týmž spůsobem oddávajíc se táz Mandalena Vizovská témuž dvojípoctivostihodnému knězi Bratrovi Janovi Amosovi za věrnou a pravou manželku, jej ve všem statečku svém, hned od datum smluv těchto svatebních, mocným dědicem a nápadníkem ční. Kromě sobě také 400 zlatých na hotově, všecky své truhelné a choděcí šaty a ze 3 loží šatů ložních vymíňuje a na svobodě pozůstavuje tak, aby těmi věcmi svobodně vládnouti a je komuž by se jí dobré líbilo a zdálo, buďto za zdravého života dáti, aneb na smrtedlné posteli poručiti mohla.“⁶²⁾

Manželka Komenského, dcera tehdy již zemřelého Buriana Vizovského, správce zábrěžského panství Ladislava Velena ze Žerotína, byla v době seznámení s Komenským již vdovou po třebíčském měšťanu Jiřím Loubském.⁶³⁾ Žila v Přerově s matkou, provdanou podruhé asi r. 1606 za přerovského měšťana Jana Škopa Bydžovského, muže zámožného. Po jeho smrti r. 1617 byla dle poručenství nebožtíkova vyplacena v Přerově působícím bratrským kněžím určitá částka, z toho „Bratru Amosovi 8 kop“.⁶⁴⁾ Pozůstalá vdova se provdala potřetí r. 1619 za Mikuláše Pitruše, správce přerovského panství a primátora.

Jak svědčí svatební smlouva Komenského i postavení příbuzných, patřili oba snoubenci k zámožným členům jednoty. Po bitvě na Bílé hoře a obsazení Fulneku, kdy se Komenský byl nucen skrývat, vrátila se Mandalena pravděpodobně zpět do Přerova k matce a tu také spolu se dvěma synky r. 1622 zemřela v době epidemie.

OBRAZEK č. 12

ICOLAUS DRABICIUS STRASNICE NUS MORAVUS
anno 1588 Drs 5 ad Ministerium Ecclesie ordinatus
Frisia 3d in Eslinum nec Evangelia acta 1588 ad
rectorem 3 annos 1618 cuius consipicere facta 1664

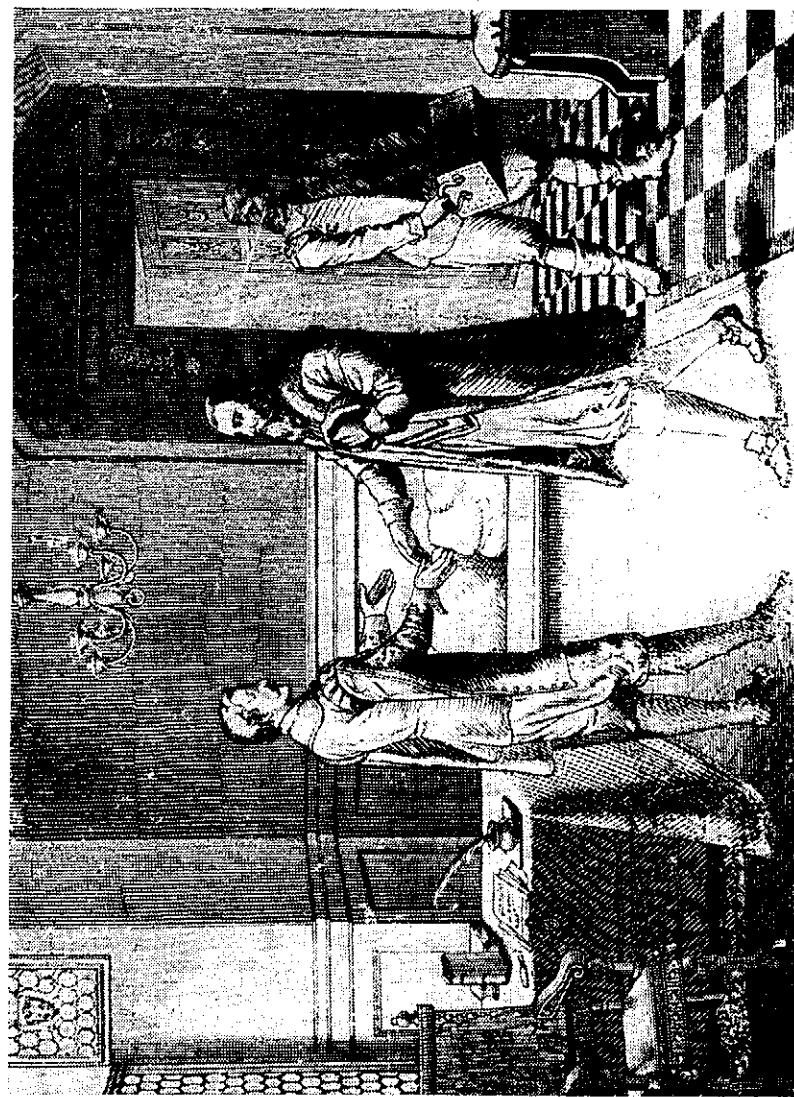
OBRAZEK č. 13

ZÁVĚR

Historik Josef Polišenský soudí, že Přerov byl pro Komenského vzorem předbělohorského poddanského města a zůstal jím až do konce jeho života.⁶⁵⁾ Tak si lze vysvětlit Komenského slova v připravovaném díle „Clamores Eliae,” které sepisoval v letech 1665 až 1670: „Obecná náprava vlasti ve všem, s ohledem na školu, na církev, na správu. Zkrátka všechno to bylo zlé. Například poměry v Přerově. Rozpomeň se, jak s horlivou pro neřád v ženění, starí mladé brali a mladí staré. Pak nebylo dětí, město pustlo a cizí se hnázdili. Též, Maruže bohatý, jak rozmrhala všecko a jiní...“⁶⁶⁾

Shrneme-li naše dosavadní znalosti, můžeme říci, že dojmy a zážitky z Přerova spoluformovaly významně rysy osobnosti mladého člověka, který zde získal potřebné vzdělání, prošel třemi stupni církevního povolání, začal působit v oblasti výchovy mládeže, která mu měla později přinést evropské uznání, a zahájil tu svou vědeckou dráhu. Prožil vřelý cit k dceři biskupa Láneckého, který se pro něj zároveň stal druhým otcem. Tohoto citového pouta se dokonce snažil využít Mikuláš Drábík, když nechal Láneckého vystupovat ve svých vizích, aby jim tím opatřil větší důvěryhodnosti. Konečně je třeba zmínit se o známosti Komenského s Karlem starším ze Žerotína, která později přerostla v přátelský poměr, jak vysvítá z dochované korespondence.

Věci nadmíru zajímavou a hodnou další pozornosti pak je, jak město Přerov a jeho občané, takřka po dvou steh letech, stanuli u vědomí těchto souvislostí v čele snah o oživení díla Komenského a jak z tradice čerpali podněty zvláště pro svou školskou politiku.

POZNÁMKY

1. Řadu časopiseckých článků uveřejnil František Slaměník. Biografii viz Němečková, J.: Učitel František Slaměník, zakladatel Muzea Komenského v Přerově. Přerov 1962, s. 55—70. Jeho pokračovatelem se stal Josef Krumpholc, viz rovněž Němečková, J.: Ze života a komeniologické práce Josefa Krumpholce. In: Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Pedagogika — psychologie IV, Praha 1958, s. 207—255. Viz též Macháček, R.: Jan Ámos Komenský a Přerov. In: Minulost Přerovska 1957 až 1958, Přerov 1959, s. 83—92. P. Floss je autorem kapitoly o Komenském v Dějinách města Přerova, 1. díl, Brno 1970, s. 265 až 302. Samostatně též Hybl, F.: Jan Amos Komenský a Přerov. Přerov 1974, nestr.
2. Polišenský, J.: Pokrokové kulturní proudy na jižní Moravě v posledních 350 letech. In: XI. mikulovské sympózium, Praha 1982, s. 23—30; též: Olomouc a problémy studia dějin 16.—17. století. In: Historická Olomouc a její současné problémy IV, Olomouc 1983, s. 17—26; též: Třicetiletá válka a evropské krize 17. století. Praha 1970, s. 69—70.
3. Sanctae Romanae ecclesiae fidei defensionis clypeus adversus Waldensium seu picardorum haeresim... Olomouc 1502, fol. S1a a S2a. Srovnej Kubíček, A.: Jindřich Institoris, pap. inkvisitor v Čechách a na Moravě. Praha b. d., 42 s.; Molnář, A.: Protivaldenská polemika na úsvitu 16. století. In: Historická Olomouc a její současné problémy III, Olomouc 1980, s. 153—174.
4. Viz Dopisy Karla staršího ze Žerotína 1591—1610. Praha 1904, s. 115—116. (Dopis A. Polanovi z 3. 2. 1599.) (Archiv český 27.)
5. O dějinách Přerova v 16. a začátkem 17. století a o významu jednoty bratrské viz zvl. Dějiny města Přerova. 1. díl. Brno 1970, 301 s.; Levý, F.: Přerovská českobratrská cirkev. Přerov 1909, 199 s.; Hrejsa, F.: Sborové Jednoty bratrské. Praha 1939, s. 128—133. Privilegia či smlouvy z let 1485, 1487, 1498, 1510, 1513 a 1520 jsou zapsána v přerovské Knize památní, uložené v SOA Brno, fond G 10, inv. č. 259. Otištěny v Archivu českém 16 a 17.
6. Uvedl Vavřinec Krasonický ve spisu „O učených“ z r. 1530. Otiskl Molnář, A.: Českobratrská výchova před Komenským. Praha 1956, s. 88—89.
7. Šlo s největší pravděpodobností o dnešní kostel sv. Jiří na Horním náměstí, zmiňovaný poprvé r. 1131, který byl během husitských válek pobořen a pro bratrské potřeby znovu vystavěn. Srovnej Zapletal, F.: Přerov v minulosti. In: Ročenka městského muzea v Přerově, Přerov 1936, s. 17.
8. SÚA Praha, depozit Herrnhut, Akta Jednoty bratrské, XIII, fol. 64a.

9. Tamtéž, X, fol. 24.
10. Viz Levý, F.: cit. dílo, s. 22. Místo ke stavbě nového sboru na levém břehu Bečvy pod Kopcem na dnešním náměstí Na Marku bylo koupeno r. 1554 a již roku následujícího jej Vratislav z Pernštejna obdaroval. Vedle sboru stál bratrský dům, zakoupený r. 1498 od Salamouna koželuha. Jejich podobu zachycuje dřevořez Jana Willenbergera, žijícího v mládí v Přerově, uveřejněný r. 1593 v Zrcadle slavného markrabství moravského od Bartoloměje Pařrockého z Hlohola.
11. Vycházíme z J. Dostála, který na základě údajů v tovačovském urbáři z r. 1564 uvedl pro Přerov 216 osedlých. Toto číslo jsme vynásobili 5 a 6. Dostál, J.: Jak rostl v toku dějin počet obyvatelstva v Přerově. Kultura Přerova, srpen 1968, s. 2—4. Pro srovnání v 2. pol. 17. st. se odhaduje počet obyvatel v Přerově na 1500—1650. Přesný údaj na základě sčítání je však až z r. 1771, kdy v Přerově žilo 2212 osob, mimo Židů, kterých bylo asi 60 až 70. Dějiny města Přerova. 2. díl. Brno 1970, s. 84. Dle odhadu k r. 1539 žilo v Hranicích 1300—1500 osob, v Lipníku 1600—1900. R. 1569 v Hranicích to bylo již asi 1600—1900 lidí. Údaje o počtu osedlých převzaty z Hosák, L. — Indra, B. — Jašková, M.: Hranice. 1. díl. Hranice 1969, s. 70, 112. R. 1771 žilo v Hranicích 2262 obyvatel, v Lipníku 2069. Dějiny města Přerova. 2. díl... s. 84.
12. OA Přerov, fond AMP, Kniha sirotčí, fol. 73a.
13. Tamtéž, fol. 329a. Viz též fol. 150a, 221a.
14. Dějiny města Přerova. I. díl. Brno 1970, s. 277.
15. SÚA Praha, depozit Herrnhut, Akta Jednoty bratrské, X, fol. 312—319a; XII, fol. 28a—36b, 96a—103b. O sporu z r. 1566 buďme mluvit dále podrobněji. Hodnocení těchto událostí srovnej v literatuře pozn. č. 4. Viz též Cvrček, J.: Paměti o sborech bratrských na Moravě ze století XVI. Časopis Matice moravské, 1899, s. 120—123.
16. Viz Bareš, F.: Paměti města Ml. Boleslavě. 1. díl. Ml. Boleslav 1922, s. 96—110; Molnář, A.: Boleslavští Bratři. Praha 1952, s. 233—238. Srovnej Maur, E.: Nová královská města ve druhé polovině 16. století. In: Městské právo v 16.—18. století v Evropě. Praha 1982, s. 19—25.
17. Okolnosti přerovského prodeje lící Levý, F.: cit. dílo, s. 73—76, 125—128. Viz též Kameníček, F.: Zemské sněmy a sjezdy moravské. 3. díl. Brno 1905 s. 103—104. O Lipníku viz Zapletal, F.: Bývalý bratrský sbor v Lipníku nad Bečvou. Přerov 1930, s. 6—7.
18. Archiv český 27, s. 154—155. (Karel st. z Žerotína městské radě 28. 9. 1600.)

19. Nejnovější shrnutí dosavadního bádání v této otázce viz Vyskočil, F.: *Jan Amos Komenský*. Brno 1990, 151 s.
20. Původně vyšlo pod názvem *Conatum Comenianorum praeludia...* Oxford 1637, druhé vyd. *Pansophiae prodromus...* Londýn 1639. Viz Veškeré spisy J. A. Komenského, 1. díl. Brno 1914, s. 373—374. (Dále jen VSJAK.) Český překlad viz *Vybrané spisy J. A. Komenského*, 5. díl. Praha 1968, s. 287—288. (Dále jen VySJAK.)
21. Purkrechtová kniha dědiny Komně z r. 1594. Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě, CO 748, fol. 1b.
22. Viz Vyskočil, F.: cit. dílo, s. 53—54.
23. De questione, utrum Dominus Jesus propria virtute a mortuis surrexit, ad Melchiorem Schefferum... responsum. Amsterdam 1659. Vydal J. Kvačala, *Korespondence Jana Amosa Komenského*, I. Praha 1898, s. 252—262. Překlad viz Molnár, A.: *Jan Amos Komenský o sobě*, 2. vyd. Praha 1989, s. 35—37.
24. Viz Měšťan, A.: *Vztah Komenského k polským antitrinitářům a jejich učení*. *Acta Comeniana*, 1960, 1, s. 6—20. Komenskému a antitrinitářům je také věnována část *Studia Comeniana et Historica*, 1989, č. 37, sborník.
25. Viz Vyskočil, F.: cit. dílo, s. 65—66; Hrejsa, F.: cit. dílo, s. 130; Levý, F.: cit. dílo, s. 51, 57.
26. VSJAK, XVII, Brno 1912, s. 114—121.
27. Citováno dle Burian, I.: *Vzájemný poměr mezi Jednotou bratrskou a ostatními evangelickými církvemi na Moravě*. In: *Bratrský sborník*, Praha 1967, s. 145—154. Srovnej Sobotík, B.: *Východoslovenské ordinace 1614—1741*. Ostrava 1958, s. 54. R. 1651 se vedl v Prešově spor o to, koho povolat za správce městské školy. V úvahu připadal J. A. Komenský, ale městská rada povolala z Královce svého stipendistu Jana Mathaeidesa, syna námi zmínovaného Mathaeidesa, který působil v té době jako farář evangelické církve v Brezovičce. Tam jej také Komenský při své cestě Slovenskem mohl navštívit. R. 1721 v Prešově v závěrečné řeči při odchodu ze školských služeb uvedl Samuel Mathaeides, že Komenský byl mlynářským synkem. Tato informace, zdá se, přešla od J. S. Kleina, *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn*, II, Leipzig — Ofen 1789, s. 159, do životopisu Komenského od Františka Palackého a pak i do dalších prací. Přestože toto tvrzení nelze z pramenů doložit, zjištěním úzkého vztahu mezi Komenským a Mathaeidesem nabývá na zajímavosti. Srovnej Vyskočil, F.: cit. dílo, s. 72—73. O poměrech v Prešově viz Karšai, F.: *Stúpenci J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova*. Bratislava 1965, s. 32—36.
28. VSJAK, XVII, Brno 1912, s. 40—42.

29. Nekrologium jednoty bratrské. Citována dle Janáček, J.: *Jan Blahoslav*. Praha 1966, s. 187. Naučení vyšlo pod názvem *Jana Blahoslava Naučení mládencům v Praze r. 1947*. O bratrském školství dosud nepřekonaná práce Molnár, A.: *Českobratrská výchova před Komenským*. Praha 1956, 309 s.
30. Liber fundationum donationumque. Opis pořízený F. Slaměníkem, uložený v OVM J. A. Komenského v Přerově, s. 272.
31. Otištěno v knize A. Molnára *Českobratrská výchova...* s. 138 až 147.
32. Tamtéž, s. 169—173.
33. Götzinger, E.: *Das St. Galler Gymnasium im 16. Jahrhundert und der Lehrplan des Polanus a Polansdorf. Neues Schweizerisches Museum*, Basel 1865, s. 289—326. Viz též Dierauer, J.: *Die Anfänge des Gymnasiums der Stadt St. Gallen. Mitteilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte*, Jhrg. XIII, Heft 2, Berlin 1903, s. 89—106. Nelze přijmout tvrzení F. Levého, cit. dílo, s. 96, že Žerotín snil o reformě, která by spojila prvky vzdělání křesťanského s prvky vzdělání přírodnědeckého a společenského. Spiše se nabízí srovnání se školou v Soběslavi. Viz Molnár, A.: *Českobratrská výchova...* s. 253—263.
34. Levý, F.: cit. dílo, s. 83—85.
35. OA Přerov, fond AMP, *Kniha sirotčí*, fol. 8a, 120, 230b, 263b, 390a (typické příklady).
36. Dvorský, F.: *Paměti o školách českých*. Praha 1886, s. 503. SOA Brno, fond G 10, inv. č. 259, fol. 142a.
37. OA Přerov, fond AMP, *Kniha sirotčí*, fol. 48b, 119b, 121a, 221b, 222a, 243b, 332b—333a, 333b, 421b, 482b. O škole ve Fulneku viz Turek, A.: *Bratrský sbor ve Fulneku*. Nový Jičín 1970, 51 s.
38. Viz Ríčan, R.: *Jan Amos Komenský, muž víry, lásky a naděje*. Praha 1971, s. 17—18. Indra, B.: *Otcovský přítel Komenského*. Bratr Jan Lanecius a vztahy jeho rodiny k Valašsku. Naše Valašsko, 1946, s. 151—161.
39. Odložilík, O. (rec.): Schmidt Mayer, A., *Beiträge zur Lebensgeschichte des J. A. Comenius*. Mitteilungen des Vereines für Gesch. der Deutschen in Böhmen, 1933, s. 206—216. In: *Časopis Matice moravské*, 1934, s. 474—475.
40. *Sylloge questionum controversarum...* Herborn 1613. Latinský text Dilo J. A. Komenského, I, Praha 1969, s. 73. (Dále jen DJAK.)
41. VSJAK, VII, Praha 1974, s. 364—365.
42. DJAK, 15¹, Praha 1986, s. 31.
43. DJAK, 11, Praha 1973, s. 77.
44. Citováno dle VySJAK, I, Praha 1958, s. 102. Latinský text DJAK, 15¹, Praha 1986, s. 82—83.

45. VySJAK, III, Praha 1964, s. 230, 377. Latinský text VSJAK, VI, Brno 1911, s. 372—373, 517.
46. DJAK, I, Praha 1969, s. 19, 21. Latinský text tamtéž, s. 18, 20.
47. Viz Souček, S.: Komenšký jako theoretik kazatelského umění, Praha 1938, s. 158. DJAK, I, Praha 1969, s. 346—350.
48. DJAK, I, Praha 1969, s. 18—21. S. Souček soudí, že Komenšký v letech 1614—1616 začal přípravné práce, tj. sbíral a třídil materiál, a pod dojmem knihy M. Konečného *Theatrum divinum*, vydané r. 1616, začal dílo sepisovat. Souček, S.: K výtahu K. B. Skrbenského z neznámého jinak dílu spisu Komenškého „Amphitheatrum universitatis rerum“. Český časopis historický, 1925, s. 337—356.
49. DJAK, I, Praha 1969, s. 112—113.
50. Latinský text z knihy *Admonitio de zelo sine scientia et charitate*, Amsterdam 1669, citováno dle Kvačala, J.: Zur Lebensgeschichte des Comenius. Monatshefte der Comenius-Gesellschaft, 1892, s. 113. F. Tichý ztotožňuje toto jinak neznámé dílko se spisem Boj Michala a anjelů jeho s drakem, vydaným r. 1663. Tichý, F.: J. A. Komenškého spisek o andělích. Listy filologické, 1954, s. 76—102.
51. Latinský text v *Lux e tenebris*. 1668, III, s. 7. Drabík si o události poznámenal toto: „Toho roku já Mikuláš Drabík úřad kněžský sem přijal po 4. neděli po Velikonoci, v Žeravicích, kdež synod byl z Poláků, Čechů a Moravanů hlavní. 27 kněží bylo nás ordinováno.“ Citováno dle Korrespondence Jana Amosa Komenškého. Praha 1902, s. 177.
52. VSJAK, XVII, Brno 1912, s. 78.
53. Citováno dle VySJAK, V, Praha 1968, s. 288. Latinský text VSJAK, I, Brno 1914, s. 373—374.
54. Viz pozn. 46. O knize Listové do nebe viz DJAK, 3, Praha 1978, s. 180. Srovnej Polišenský, J.: Současný stav bádání o Komenškém a společnosti jeho doby. Studia Coemniana et historica, 1973, č. 6, s. 11—13. O Retuňku DJAK, 2, Praha 1971, s. 225 až 229.
55. Mars Moravicus. Praha 1677, fol. c2 a—b. Srovnej Hosák, L.: Po stopách dvou ztracených historických děl J. A. Komenškého. Acta Comeniana, 1960, příl., s. 230—235.
56. Citováno dle VySJAK, IV, Praha 1966, s. 235. Latinský text *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*. 1. díl, Praha 1966, s. 487.
57. Viz VySJAK, V, Praha 1968, s. 59—62. DJAK, I, Praha 1969, s. 210—216. Zaujat astronomií byl Komenšký již od dob zahraničních studií, např. r. 1614 před návratem do vlasti si koupil rukopis Koperníkova epochálního díla *O pohybu nebeských těles*. Komenškého spisek se dochoval v rukopisné podobě spolu

- s několika dalšími, určenými pro lešenské gymnázium, ve sborníku, o jehož objevu informoval počátkem 30. let našeho století S. Souček.
58. DJAK, I, Praha 1969, s. 233—243. Srovnej Zapletal, L.: Komenškého mapa Moravy z roku 1627. Olomouc — Přerov 1979, 126 s.
59. Citováno dle Molnár, A.: Jan Amos Komenšký o sobě. Praha 1989, s. 54. Latinský text DJAK, 15¹, Praha 1986, s. 31. Srovnej Pleskot, J.: Fulnecké intermezzo Jana Amosa Komenškého. Ostrava 1970, s. 47—58; Turek, A.: cit. dílo, s. 18—20.
60. Viz poznámka 52.
61. Citováno dle Jana Amosa Komenškého korrespondence. Praha 1892, s. 150—151.
62. OVM J. A. Komenškého v Přerově, Kniha zapisování smluv svatebních, sign. AK 1, fol. 68b.
63. Pavelčík, J.: První dvě ženy J. A. Komenškého. In: II. mikulovské symposium, J. A. Komenšký a jižní Morava, Mikulov 1970, s. 116—120. Viz též Levý, F.: cit. dílo, s. 143—154.
64. OA Přerov, fond AMP, Kniha sirotí, fol. 474a.
65. Otázky současné komeniologie. Praha 1981, s. 22. Též Jan Amos Komenšký a jeho odkaz dnešku. Praha 1987, s. 13.
66. Citováno dle VySJAK, VIII, Praha 1975, s. 253. Srovnej Clamores Eliae, Kastellaun/Hunsrück 1977, s. 137. Na nešvary v ženění poukazovala podobnými slovy synoda v Holešově r. 1573: „Nalezá se, že někteří nerovní v manželství vstupují, mládenci baby staré sobě berou, neb mladice některé starce.“ Dekrety Jednoty bratrské. Praha 1865, s. 241.

ZUSAMMENFASSUNG

Přerov war seit dem Ende des 15. Jahrhunderts bis zur Schlacht am Weissen Berg ein bedeutendes Zentrum der Brüder-Unität. Diese Minderheitskirche entstand nach den Hussitenkriegen in der Mitte des 15. Jahrhunderts. Sie erneuerte die Grundprinzipien des ursprünglichen Christentums. Für die Geschichte des tschechischen Volkes wurde sie durch ihren kulturellen Beitrag von Bedeutung. Ihr Bischof hatte in Přerov seinen Sitz, und es fanden in Přerov Synoden statt. Es existierte in Přerov auch eine Schule der Brüder-Unität, in der vor allem die künftigen Prediger erzogen wurden.

Im Jahre 1608 kam der sechzehnjährige Jan Komenský zum Bischof Jan Lánecký nach Přerov. J. A. Komenský — der „Lehrer der Völker“ — ist im Jahre 1592 in Südmähren geboren worden, wahrscheinlich in Nivnice, unweit von Uherský Brod. Er lebte in Přerov von 1608 bis 1611 und dann noch einmal von 1614 bis 1618. Sein erster Aufenthalt dauerte also drei Jahre. In dieser Zeit wurde er Akoluth. Er erhielt den biblischen Namen Amos. Sehr wichtig wurde für ihn sein Bekanntwerden mit der Lehre der Sozianianer, die ihn sehr beunruhigte; er setzte sich mit ihr ernsthaft auseinander. Auch dies geschah in Přerov. Seit dem Jahre 1611 studierte er dann, vom Brüderbischof Jan Lánecký dazu ausersehen, drei Jahre lang in Deutschland, zunächst an der Hohen Schule in Herborn und dann an der Universität in Heidelberg.

Nach seiner Heimkehr im Jahr 1614 unterrichtete J. A. Komenský als Diakon an der Přerover Schule. Er arbeitete an der Schrift „Grammaticae facilioris praecepta“ (Die Regeln der einfacheren Grammatik), die im Jahre 1616 in Prag erschien, aber leider noch nicht aufgefunden worden ist. Seine wissenschaftliche Tätigkeit begann Komenský in Přerov mit der Arbeit am „Thesaurus linguae bohemicae“ (Der Schatz der tschechischen Sprache). Die bereits für den Druck vorbereitete Handschrift verbrannte 1656 in Leszno.

Nur in der Handschrift ist die Sammlung der Sprichwörter „Mudroslví národu českého“ (Die Weisheit des tschechischen Volkes) vorhanden. Das ergeizigste Werk seiner Bemühungen in Přerov sollte nach seiner Planung eine umfangreiche Enzyklopädie, das „Theatrum universitatis rerum“ (Das Theater der gesamten Dinge) werden, in dem er das Programm seiner künftigen wissenschaftlichen Tätigkeit vorzustellen gedachte. Von diesem Werk existieren nur einige Reste. In die Přerover Periode seines Schaffens gehört auch die kleine Schrift „Von den Engeln“, von der Näheres unbekannt ist.

Im Jahre 1616 wurde J. A. Komenský zum Priester geweiht. Er

verfasste die „Listové do nebe“ (Briefe, in den Himmel gesandt), die wir aus der 1619 in Olomouc erschienenen Ausgabe kennen. Der steigende Druck der Gegenreformation bewirkte, dass er die Schrift „Retuňk proti Antikristu“ (Rettung vor dem Antichrist) verfasste, die aus mehreren Abschriften bekannt ist. Aus der Verbindung zu Karl dem Älteren von Žerotín, der ihn vor den Verfolgungen der Gegenreformation schützte, entstanden die Geschichtswerke „Antiquitates Moraviae“ (Die Altertümer Mährens) und „De origine et gestibus familiae Žerotin“ (Die Geschichte des Geschlechts der Žerotins). Wir wissen von ihnen nur aus der Erwähnung anderer Autoren. Seine Interessen waren so vielfältig, dass auch ein astronomisches Handbuch „O vycházení a zapadání přednějších hvězd oblohy osmé“ (Vom Anfang und Untergang der vorderen Sterne des achten Himmels) geplant war, und er schuf überdies die berühmte Landkarte von Mähren.

Im Jahre 1618 wurde J. A. Komenský Prediger und Rektor der Brüdergemeinde in Fulnek, deren Mitglieder vor allem Deutsche waren. Im Herzen behielt er die Erinnerung an die Tochter Láneckýs mit dem Namen Johanka, die ihm versprochen worden war. Aber sie war noch sehr jung, und da ein Prediger verheiratet sein musste, half ihm ihr Vater, seine erste Frau Mandalena Vizovská zu finden. Der Heiratsvertrag ist am 19. Juni 1618 in Přerov geschlossen worden.

Seit dem Jahre 1598 gehörte die Přerover Herrschaft Karl dem Älteren von Žerotín, der an der Spitze des mährischen brüderischen Adels stand. Er gehörte zu den gebildetsten Männern seiner Zeit. Komenský behielt Přerov als Vorbild einer Herrenstadt vor der Schlacht am Weissen Berg bis an das Ende seines Lebens in der Erinnerung, wofür seine Erinnerungen in den „Clamores Eliae“ ein Zeugnis sind.

Werner Korthase — Jiří Lapáček

SUMMARY

Přerov had been an important center of the Moravian Brethren from the end of 15th century till the White Mountain's Battle in 1620. This minor church arose in the half of 15th century after Hussite Wars. It reflected the principles of the original christianity. Moravian Brethren are important in the connection with Czech national history. Their cultural contribution was enormous. The bishops of Moravian Brethren resided in Přerov, its synods took place there and also a school, known by the education of future priests, had the place in Přerov. Since 1598 Karel of Žerotín had been the owner of Přerov's estate. He was an eminent member of Moravian Brethren's nobility and belonged to the most educated men in Moravia.

Future Teacher of Nations J. A. Comenius came to Přerov to the bishop Jan Lánecký in 1608 as the body sixteen years old. He was born in 1592 in the South-Eastern Moravia, probably in Nivnice next to Uherský Brod. First Comenius's stay in Přerov lasted three years to 1611. At that time he was the Brethren's "disciple" (akolut) and received the biblical name Amos. His first contacts with the teaching of socinians were important for that time. Since 1611 he had been studying three years at the University of Herborn and that of Heidelberg. Jan Lánecký subsidized him.

After his return in 1614 he had started to be teacher at the school of Přerov and at the same time he became an deacon. For needs of the school he worked up The Rules of Easier Grammar (*Pravidla snadnější mluvnice — Grammaticae facilioris praecepta*), edited in Prague in 1616. It is unknown at our time. He also started his scientifical career there by the work Czech Language Dictionary (*Slovník jazyka českého — Thesaurus linguae bohemicae*). Manuscript of the work was burnt in 1656 during Lešno's fire. Only proverbs' collection Wise-Words of Czech Nation (*Mudrosloví národu českého*) has been preserved at the manuscript. The extensive encyclopedia The Theatre of All the Things (*Divadlo veškerenstva věcí — Theatrum universitatis rerum*) should have been a top of his effort. There was also included the program of his further scientifical activity. Only torso has been preserved from the unfinished work. Little writing about angels would have belonged to that time.

John Amos was ordained in 1616 and became an assistant of bishop Lánecký in Přerov. The little work The Letters to Heaven (*Listové do nebe*) known from the edition in Olomouc in 1619 originated on the basis of his pastoral activity. Increasing contrareformatory pressure gave stimulation to him. So that he wrote the wri-

ting Harbour against AntiChrist (*Retuňk proti Antikristu*), known from several copies. His closer contacts with the owner of the estate became basis for historical works *Antiquities of Moravia* (*Starožitnosti Moravy — Antiquitates Moraviae*), *About Origin and Acts of Žerotín Family* (*O původu a činech rodiny Žerotinské — De origine et gestibus familiae Žerotin*). These works are known for us only due to references in the works of later authors. Comenius's sphere of interest included preparation of the astronomical handbook *About Rising and Seting of Foreer Stars of the Eith Sky* (*O vycházení a zapadání přednějších hvězd oblohy osmé*) and materials collection for Moravian map, the oldest edition of which is from 1627.

In 1618 Comenius had left for Fulnek where became an administrator of Moravian Brethren. In his heart he protected memory of Lánecký's daughter Johanka who was vowed him. However she was not of age at that time of Comenius's departure to Fulnek and that's why his father helped him to choose the wife Mandalena Vizovská. The wedding treaty was concluded in Přerov in June 19th 1618.

Přerov was the standard of serf town ago White Mountain's Battle for Comenius. His memory in the work *Clamores Eliae* bears witness about fact that Comenius thought of Přerov in this way to the end of his life.

Marie Cekotová

FOTOGRAFIE

1. Na obálce — Kresba města z Komenského rukopisu Labyrintu světa a ráje srdece.
2. Na obálce a na titulní straně — výřez z dřevorytu Maxe Švabinského.
3. Jan Amos Komenský 1598—1670.
4. Přerov. Dřevořez Jana Willenbergera, uveřejněný v Zrcadle slavného markrabství moravského od Bartoloměje Paprockého z Hlohola r. 1593. Ve spodní části vlevo od mostu přes řeku Bečvu bratrský sbor (kostel) a vedle něj stojící budova se třemi štíty — bratrský dům se školou.
5. Zápis v Purkrechtních registrech dědiny Komně o Komenském z let 1605—1608.
6. Karel starší ze Žerotína. Dobový portrét.
7. Theatrum universitatis rerum (Divadlo veškerenstva věci). Titulní strana rukopisu, uloženého v Národním muzeu v Praze.
8. Listové do nebe. Titulní strana vydání z r. 1619.
9. Retuňk proti Antikristu. Titulní strana rukopisu, uloženého v Národním muzeu v Praze.
10. Komenského mapa Moravy z r. 1627.
11. Svatební smlouva J. A. Komenského s Mandalenou Vizovskou.
12. Mikuláš Drabík. Mědirytina v Lux e tenebris.
13. Clamores Eliae. Komenského vzpomínka na Přerov, v posledních letech života.
14. J. A. Komenský u Karla st. ze Žerotína na přerovském zámku. Z knihy F. Bayera Dějiny města Přerova. 1893.

OBSAH

• Úvod	5
• Přerov — sídlo jednoty bratrské — v době příchodu Komenského	7
• Komenský poprvé v Přerově 1608 — 1611	12
• Přerovské bratrské školství	16
• Biskup Lánecký podporuje Komenského na studiích	21
• Komenský učitelem v Přerově 1614 — 1618, počátky vědecké dráhy	23
• Komenský pomocníkem biskupa Láneckého 1616 — 1618	28
• Komenského odchod do Fulneku 1618 — svatba s Mandalenou Vizovskou	35
• Závěr	40
• Poznámky	42
• Zusammenfassung	48
• Summary	50
• Fotografie	52

KOMENSKÝ A PŘEROV

Jan Amos Komenský o svém pobytu v Přerově

Z díla Komenského vybral a komentáři doprovodil

Jiří Lapáček

Vydal Okresní úřad v Přerově

Zodpovědná redaktorka Svatava Měrková

Grafická úprava Jaroslav Kvapil

Vytiskl Tisk, knižní výroba, s. p., Brno, závod 4, Přerov

Náklad 3000 kusů

Neprodajné

Určeno pro vnitřní potřebu